

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 3 September 2008
Årgång 37

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet.....	3
Hedlunds historier.....	6
Runby.....	7
Gymnasieskola i industriområdet Messingen - vad kan bevaras?	9
Väsby 1000-åriga arabiska silverskatt på Irakkonferensen.....	11
Äldre huskurer för behandling av mänskliga åkommor	12
Hund, hundare, härad och skeppslag	14
Backspegel.....	18
Broderade budskap.....	24
Min hembygd.....	25
Stora ofredens flyktingar (1).....	27
I bondens trädgård.....	29
Våra trädgårdar har en egen historia.....	32
Gösta minns	33
Om kungsängsliljan och hur det kom sig att Sverige fick landskapsblommor ...	36
Korsord 3-2008	38
Minns du Väsby	40

Där inget annat anges har fotona tagits av Inga Lisa Gustafsson.

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Inga Engdahl • Layout: Tryckpunkten (e-post: tryck.en@telia.com).

Tryck: Wäsby Tryckeri. Tryckt med miljövänlig färg och miljövänligt papper i 800 ex.

Ordföranden har ordet

Hembygdsföreningen värnar om gårdagen för framtiden.

”Upplands Väsby historia måste få plats i den moderna småstaden – slå vakt om vår industrihistoria!

Kommunstyrelsen beslutade den 14 april att bygga en ny skola i kvarteret Messingen vid stationen.

I anslutning till det nya gymnasiet planeras även ett nytt modernt bibliotek och andra kulturlokaler.

Upplands Väsby Hembygdsförening välkomnar en utveckling av det gamla industriområdet, som bland annat rymmer samhället Upplands Väsby vaggas – de röda trähusen där Väsby Verkstäder startade sin verksamhet 1903.

Hembygdsföreningen har under många år stridit för att delar av industriområdet ska bevaras för framtiden. Nu anser vi att förutsättningarna för detta har förbättrats. Upplands Väsby är inte vilken förort som helst utan ett samhälle med stolta industriella traditioner. Vårt Upplands Väsby har växt fram kring industrierna i kvarteret Messingen. Det finns en tydlig identitet att bygga på.

Bygg gärna både gymnasium och kulturlokaler i det gamla industriområdet Messingen men riv inte urskilningslöst alla gamla industribyggnader som visar på vår viktiga industrihistoria. Vi är många Väsbybor som ser värdet i Upplands Väsby historia.”

Detta är en del av det öppna brev vi sände till kommunens politiker under våren.

Vi följde upp med ett antal artiklar i lokalpressen, vi inbjöd till samtal med samtliga partier och vi ordnade utställning i Hembygdsgården med foton och insamling av namnunderskrifter till förmån för bevarandet av hela eller delar av Messingområdet.

I juni fick vi så ett utdrag ur ett sammanträdesprotokoll från kommunstyrelsen som tar upp ett yrkande från oppositionen där det sägs att kommunstyrelsen måtte återkomma med ett förslag att tillvarata industrihistorien/industrihistoriska byggnader och att redovisa detta till kommunstyrelsen 1 december i år.

I slutet av juni blev en arbetsgrupp från Hembygdsföreningen inbjuden till ett möte med Stadsarkitektkontoret för att diskutera tankar och idéer kring lösningar för att nå bästa möjliga resultat i frågan hur vi kan tydliggöra kultur- och industrihistorien för samhällets nuvarande och kommande innevånare.

Frågan är ännu så länge obesvarad men vi kommer att ägna stor del av av styrelsearbetet i höst åt att i dialog med engagerade medlemmar och andra komma fram till en genomförbar idé som väl belyser vårt samhälles början och framväxt till vad det är idag, vår hembygd, Upplands Väsby.

Vill du vara med och påverka? Har du idéer om Messingen? Vår industrihistoria i övrigt?

Välkommen att höra av dig.

Kjerstin Björkman
ordförande

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

SKÖRDEFEST

HG 2007

vid hembygdsgården
Söndag 7 september kl 10-14

Blommor frukt grönsaker och honung
Råd och tips om odling och växter
Servering

Samarr.med Väsby Trädgårdsförening

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Allhelgonavandring

mellan kyrkorna
i Fresta, Hammarby och Ed

HG 2007

Lördag 1 november
Samling vid Fresta kyrkas parkering kl 11

Anmälan till Kjerstin Björkman tfn 590 320 82

Ta med matsäck

Samarr med Vuxenskolaan

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Hembygdens helg på Historiska museet 11-12 oktober 2008

Historiska museet i Stockholm inbjuder alla medlemmar i Sveriges Hembygdsförbund att under en helg få lära känna museet och dess samlingar. Hembygdsrörelsen får visa upp sig för allmänheten och önska fram föremål ur museets samlingar.

Program

Lördagen den 11 oktober

Museet är öppet för alla 11-17. Hela dagen pågår båtbyggeri, smide, marknad m.m. på museets stora innergård. Önskeföremål visas 12-16 i Studion. Visningar i utställningarna, landskapsvis, varje timme mellan 12-16. I Röda Rummet visar museet hur det går till att söka i samlingarna via hemsidan, SHF informerar om hembygdsrörelsen på Internet, Genline om Bygdeband.

Dessutom: föredrag och politikerdiskussion om kulturarv och hembygd. Hembygdsförbunden och hembygdsföreningarna visar upp sig och hembygdsrörelsen deltar i aktiviteterna på innergården.

Söndagen 12 oktober

Museet är öppet för alla 11-17. Liknande program som under lördagen plus korta föredrag i olika ämnen i Hörsalen. Dessutom hembygdsaktiviteter under hela dagen.

Mer information finns på SHF:s hemsida www.hembygd.se

Upplands Väsby Hembygdsförening och Friluftsrämjandet

VIKINGALUNKEN

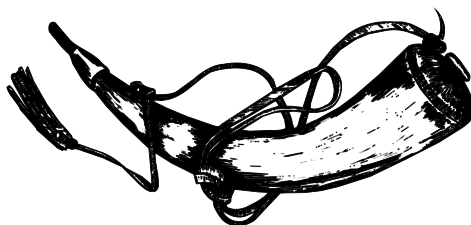
SÖNDAGEN DEN 5 OKTOBER

Vikingalunken var ett årligt motionsarrangemang där Väsby OK, Hembygdsföreningen och Friluftsrämjandet samarbetade under några år i slutet av 70-talet och början av 80-talet. Målet var att aktivera Väsbyborna till motion och ge deltagarna upplysning om vår anrika bygd.

I samarbete med Friluftsrämjandet återupplivar vi Vikingalunken för fjärde året i rad under mottot ”Sätt Sverige i rörelse”

Start och mål blir i år
vid Hembygdsgården, Hagvägen 2/Pukslagargatan
och start kan ske mellan kl 10.00 – 12.00.

Du vandrar på stigar och vägar där även barnvagnen kan följa med. Under vandringen får du intressant information om det du passerar och samtidigt kan du svara på tipsfrågor och vinna fina priser. Sträckan vi lunkar är ca 7 km lång och på lämplig plats under vandringen finns det möjlighet att vila benen och ta en fika vid lägerelden.

Lennart Hedlund, född och uppvuxen i Upplands Väsby, har lovat ge Hembygden några glimtar av sina barn- och ungdomsminnen. Här kommer den tjuugoåttonde av

Hedlunds historier

En Väsbypromenad på 30-40-talet

Som jag skrivit tidigare fanns det ett otal öknamn i Väsby. Jag tänkte nu ta en promenad i en del av samhället och redovisa vilka kända personer jag råkar på.

Jag börjar promenaden vid Löteborg, en Optimusfastighet avsedd för ungarkarlar vid fabriken, men där fanns även ett par gifta par boende. Fastigheten var belägen ungefär där Elverket finns idag.

Bland de boende var Baggen, Skakis, och en gift kvinna kallad Kroppkakan (hon hade håret upplagt vid öronen, liknande kroppkakor).

Fortsatte man på nuvarande Optimusvägen hade man Jontatta i nästa hus, och en liten bit längre fram bodde Massa och Kinkan mittemot, därefter kom Norsken och sonen Stumpen.

På nästa tvärväg hittar vi Skumpa, bröderna Nubben och Spiken, Andersson i 7:an och Irretuppen.

Återigen på Optimusvägen hittade man Höns-Lena, maken Höns-Pelle och Vackra Anna. Mitt emot dem bodde Hejsan Kaffe och i nästa hus Kålroten och tvärsöver bodde Bussen.

Sen blev det Geten och Gift-Egon.

Det blev ett hopp till nästa villa, där Tenn-Olle bodde och ytterligare några steg därifrån bodde Banana. En bit framåt hittar vi Kanongubben och därefter Berglöfs villa, där Lumpan bodde. (Lumpan var fotografen, som förevigade allt i Väsby).

I Marieborg på samma väg bodde bl.a. Släggan, Flisan och Sov i Ro, och längre upp i Marieborgsbacken, som vägen kallades då, bodde Gjutar-Johan, Stor-Johan och Rockerockerå, Ringarn, Målar-Snurren och hustrun Tjocka Frida samt fostersonen Jerka Snurren eller Stor-Jerka. Den senare

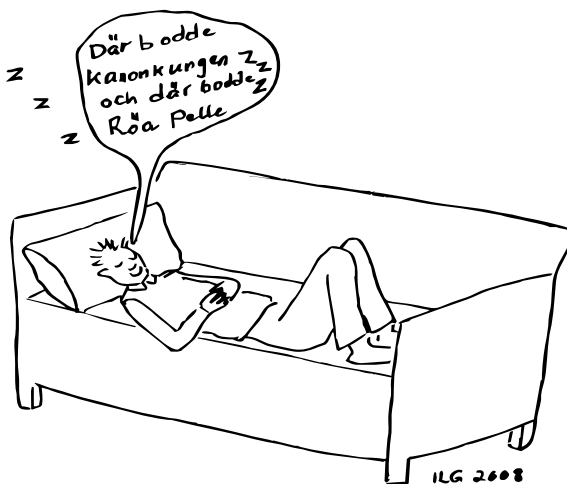
var känd som en riktig bråkstake. Han kunde utan orsak bara klippa till en intet ont anande person. När han mötte mej kunde han vara på helt annat sätt. Kom gärna fram och pratade och förhörde sig om hur det var med min yngre bror, som han var klasskamrat med. Han slutade alltid samtalen med: "Hälsa Lasse".

Den sista på vägen var Malaria, som hade Murar-Lasse till närmaste granne.

Då är vi framme vid Karlbergsvägen och träffar Plätten, Buskas och Gunnar Torparn, och på återvägen mot Vilundavägen hittar vi Moses. Vi viker av mot Furubergsvägen och träffar Hälsingen, Löpar-Nisse och Knarren.

Men tillbaka på Vilundavägen träffar vi Ölet, Fimpen och Joel. Längre upp i backen finns bröderna Svenne och Rune Putsarn och ännu längre upp, Luta.

Vi fortsätter mot Solvägen och vad som då kallades Branta Backen och hittar där Carnera, Majsan, Kalle Rock och Andersson i Rohyddan. Från den backen är det inte långt till Furubergsvägen, och där just i hörnet hittar vi Ekorr-Pappa och Tajan och en bit upp i backen HP och Prutt-Affe.

Runby

(forts. från nr 2 2008)

En storman i 1200-talets Runby

Ett namn vi ofta sett i skrift och även ofta hört talas om är Filip Finvidson av Runby.

Vem var då denne storman?

För närvarande (skriver Egon Lindholm 1968) känner vi till 18 dokument där hans namn är med. Han tillhörde männen kring Magnus Ladulås, men han var med dem som vid Gälakvist invid Skara tillfångatog konung Magnus svärfar och dödade konungens gunstling, dansken Ingemar. Minst två av de mäktiga männen, som deltog i detta uppror miste sina huvuden.

Filip av Runby fick plikta halva Runby för sitt deltagande, men han fick i gengäld behålla sitt liv. Man har skäl att misstänka, att den kronojord, som i våra dagar funnits, är den mark konung Magnus ägde. Men enligt ett dokument ur Diplomatarium Suecanum (DS) av år 1269 framgår genom ett bytesbrev av Hertig Magnus på andelar i Runby till Peter Israelsson (troligen den heliga Birgittas farfar) emot andelar i Vestby (Väsby), att Magnus Ladulås hade anknytning till Runby.

Enligt samma källa (DS) från september 1276, ett salubrev på gårdarna Skånella och Harg till nunnorna i Skokloster, var Filip av Runby med och konfirmerade detta köp. Sedan nämnes han i ett brev från juni 1278.

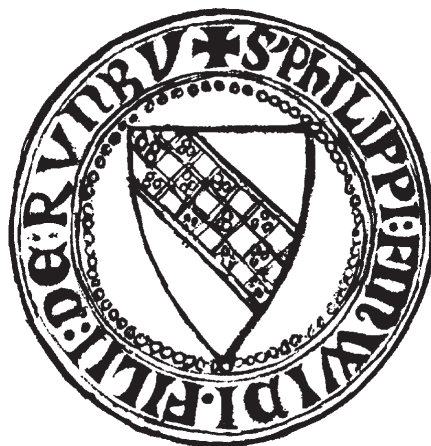
Här blir det en lucka till 1283. Han har väl nu funnit nåd hos konung Magnus för sitt deltagande i upproret 1280.

Det finns inga dokument som styrker att han var med bland stormännen vid Alsnö (Adelsö) 1279 då Alsnö stadga tillkom, denna stadga som är den svenska adelns födelse.

År 1283 undertecknade han två brev, nämligen den 13 juli och 2 oktober. Ett brev av den 6 juli 1293 berör ett testamente gällande Christina, Johan Elofssons dotter, maka åt lagman Birger

Persson, vari alla kyrkor, alla kloster och hospitaler (sjukhus) inom riket, hennes man, övriga arvingar, och tjänarinnor ihågkommes med gåvor, gods, penningar, kläder och smycken. Likaså förunnas trälar och trälinnor frihet. Detta brev anses i forskarkretsar som genealogiskt värdefullt.

Den 2 januari 1296 stadfästes Upplandslagen av konung Birger Magnusson. Där står: Aff Attundelände Warum Riddare, Herre Philipus aff Runbij, Håken Lagman, Äskil Skiälga, Sighurd Domare och Johan Gåsabogh. Varje Folkland har ungefär samma representation.

Den 9 maj 1298 är ett intressant brev skrivet. Det gäller gåvobrev på Dorsholm vid Ternösund till Sigtuna kloster, en donation av Filip av Runby. Här nämns att han ägde mark i Vilunda. Dorsholm, som nämnes här, är med all säkerhet den nuvarande Munkholmen. Både det förhållandet att munkarna fick holmen och dess läge vid Tärnösund, talade för detta.

Ett annat dokument är från den 20 maj 1302. Det gäller inte Filip av Runby, men berör dock Runby gård. Det är domprosten Israel Pettersson (Birger Perssons bror), som i ett gåvobrev på Nysta till sin släkting Magister Andreas, och efter hans död till lagmannen Birger och hans

arvingar, gör förbehåll av öppen utfartsväg för gården Runby. Här nämnes gården Nysta, men det är utan tvivel nuvarande Njursta som avses. Det kan alltså vara frågan om utfartsväg från Runby mot Eds kyrka.

Här kommer ett namn som ger oss anledning fråga var den gamla by legat, varifrån folket flyttat till Nysta. Kan gravbacken vid Kanalbacken och Prästtorpet ge oss svar på denna fråga?

I ett brev gällande tiden 1297-1308, utskrivet i Folklands tingstad, redogöres för jordbyten mellan Filip Finvidson av Runby och ärkebiskopen Nils. Av detta brev framgår det, att Filip av Runby var en mäktig jordägare. Efter detta nämnes inte mera Filip av Runby, men däremot ofta hans barn i kommande urkunder.

En dotter, Ingegerd, gifte sig med lagmannen i Västmanland, Magnus Gregerson, i hans andra gifte. En son Jedvard ägde Vada och var gift med Birgitta, en dotter till Värendslagmannen Nils Sigfridson. Johan var präst i Knivsta och Frö-

sunda. Petrus var ärkebiskop åren 1332-1341, och fick sin grav i Mariakyrkan i Sigtuna. Han hade stora intressen i Jämtland, och en hel del gamla urkunder berättar om detta. En dotter Helena nämnes slutligen. Hon var syster i Skokloster, och var troligen änka efter Holmger, som var med vid Gälakvist.

Runby under ny ägare

Efter år 1308 förekommer inte Filip Finvidsson mer i något dokument, man förmodar att han vid den tiden avlider.

Den 15 augusti 1311 skrevs ett dokument, som tyder på att Runby kommit i nya händer. Då skrev i Sigtuna, Upplandslagmannen Birger Persson ett gåvobrev, i vilket han ger tillstånd till predikarbröderna i Sigtuna med evärdelig rättighet, att årligen hämta två pramfamnar dödved eller ellibrand från Runby skogar.

Den mäktiga Finstaätten med Birger Persson i spetsen ägde tydligen Runby under en tid. Njursta var även i deras ägo.

Forts. i nästa nummer

På arbetet

En fågel, det var visst en kaja
syns utanför mitt fönster svaja.

Så graciöst liksom en örn
han kryssar lätt runt parkens hörn!

Vilken frihetskänsla det måste ge
att flyga själv och runt sig se!

Med papperen jag sedan prasslar
och känner min kedjor rasslar

Ingegerd Hedin, Runbybo

Gymnasieskola i industriområdet Messingen - vad kan bevaras?

Under våren beslutade politikerna att bygga ett nytt gymnasium på Messingen- området vid stationen. Detta gjorde att frågan om industriområdets framtid på nytt blev mycket aktuell.

En arbetsgrupp inom styrelsen bestående av Roland Storm, Vanja Edwinston och Klas Lundkvist tillsattes för att arbeta med frågan. Vi beslutade att dels skriva debattinlägg i pressen, dels att ordna en utfrågning av partierna.

Debattinlägg i pressen

Våra inlägg har fått god respons i lokalpressen. Utifrån tidigare gjorda ställningstaganden, bland annat i anslutning till översiktsplanen (2004-05) och planprogrammet för stationsområdet (2007), utvecklade vi våra ställningstaganden. Det första inlägget var utformat som ett öppet brev till Kommunstyrelsen och har följts upp av två ytterligare inlägg. I inläggen har Hembygdsföreningen framfört bl. a:

- Vi välkomnar en utveckling av det gamla industriområdet, som rymmer samhället Upplands Väsby vaggas - de röda trähusen där Väsby Verkstäder startade sin verksamhet 1903. Upplands Väsby är ett samhälle med stolta industriella traditioner och har växt fram kring industrierna i kvarteret Messingen.

- Bygg gärna både gymnasium och kulturlokaler i det gamla industriområdet Messingen men riv inte urskilningslöst alla gamla industribyggnader som visar på vår viktiga industrihistoria.

- En levande småstad består av årsringar som visar på samhällets framväxt. För framtiden är det viktigt att vi har exempel på alla typer av byggnader som präglar utvecklingen av det moderna Upplands Väsby. Om vi bara bevarar fornlämningar, kyrkor, herrgårdar och bostadsbebyggelse så ger det en skev syn av utvecklingen. Det

som verkligen lade grunden till det moderna Upplands Väsby - ortens industrier - måste få plats i den moderna småstaden och berättas sin del av historien.

- Att riva de industrihistoriska byggnaderna och ersätta dessa ”genom konstverk eller dylikt” anser vi vara fel väg. Som ett sätt att bevara några av de röda träbyggnaderna har framförts möjligheten att flytta dem till annan plats - att flytta och samla äldre byggnader i reservat, med Skansen som främsta exempel, är ett förlegat synsätt med rötter i 1800-talet. Sedan 1970-talet har synsättet på hur äldre industrimiljöer bör omhändertas förändrats. Idag förespråkas att byggnader ska bevaras på sin ursprungliga plats och i sitt sammanhang.

- Det har framförts att renoveringskostnaderna för de röda träbyggnaderna kommer att bli höga p g a dåligt tekniskt skick och att detta kommer i konflikt med andra prioriterade investeringar riktade till barn och äldre. De som vill riva har ofta en överdrivet negativ uppfattning om byggnadernas skick. De röda trähusen har inga komplicerade konstruktioner vilket gör att de utan allt för stora insatser kan rustas på plats.

- Vissa av de äldre industrihistoriska byggnaderna kan återanvändas för nya ändamål och bli ett viktigt inslag bland de nya skol- och kulturbyggnaderna. Flera av byggnaderna har idag en viktig funktion för handel och småföretagande, en funktion som bör vara kvar för att få ett allsidigt och levande område.

Samtal med politikerna 27 maj

Till den 27 maj bjöd Hembygdsföreningen in alla partierna i fullmäktige till samtal om kvarteret Messingens framtid. Efter inledningar om

områdets historia och byggnaderna idag fick politikerna presentera sina synpunkter utifrån tre frågeställningar:

- Messingenområdets betydelse för Upplands Väsby utveckling och historia - vad som ska bevaras av den industrihistoriska bebyggelsen
- hur området ska utvecklas i framtiden

Följande politiker och partier deltog: Stefan Berg (kd), Leif Berglund (s), Eila Bromme (fp), Lars Hansson (m), Anders Rosén (v) och Lars Valtersson (mp).

Lotta Backlund, tidigare kommunantikvarie i Upplands Väsby var samtalsledare. Ett referat av mötet publicerades i Vi i Väsby vecka 23 under rubriken

”Många frågor obesvarade när Messingens framtid diskuteras”

Inför mötet annonserade vi i Vi i Väsby vecka 20 och 21, skickade ut information till både lokal- och Stockholmspressen samt spred information via e-post i en rad olika nätverk.

Vad händer härnäst?

På Kommunstyrelsens möte 2 juni då frågan om markfrågorna i kvarteret Messingen och förändrat uppdrag för detaljplaneringen diskuterades ställdes ett tilläggsförslag av s, v och mp om:

”Uppdraget att återkomma med förslag att tillvarata Industrihistorien/Industrihistoriskt värdefulla byggnader ska redovisas till kommunstyrelsen sammanträde den 1 december 2008.”

Det blev också Kommunstyrelsens beslut efter att Jan Holmberg (m) yrkat bifall till förslaget. Detta innebär nu att Stadsarkitektkontoret har i uppdrag att arbeta med frågan. Stadsarkitektkontoret bjöd därför in hembygdsföreningen till ett första möte i början av sommaren där vi diskuterade olika alternativ och gav en första presentation av våra ståndpunkter. Under hösten kommer vi att fortsätta med att utveckla och presentera våra ställningstaganden och förslag.

Klas Lundkvist

Till Run-Janne med anledning av Olle Lorins upptäckt av ormslinga på sten i Smedby, Hammarby socken 1963. Janne (professor Sven B F Jansson) satt på stenen, men såg ej ristningen.

Blanknött byxbak blänkte.
Vridna vindlingars vrenskning
vadmalens varpgarn nötte.

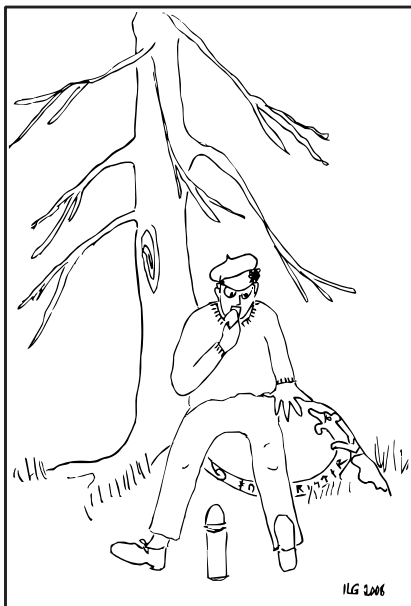
Trött syntes runtydarn knäkrökt
sitta på ”bänksten” och bida.
- Öppet mot öster var ögat.

Blicken bortvänd – ej skymtar
att blanknött byxbak gömmer
rundjur i drivna hällen.

Runtydarns högburna huvud
Dybecks runa ej kunde
skönja i hårdhuggna stenen.

Nyskurad ormkroppss öglor
glänser i soldränkta hage
rödlagd av känsliga handen.

Hugo Sabel, 12 juli 1963

Väsby 1000-åriga arabiska silverskatt på Irakkonferensen

Under Irakkonferensen kunde delegaterna beskåda några av de mynt från den stora silverskatt med arabiska silvermynt från 700-talet som 1827 hittades på en åker vid Stora Väsby.

I samband med Irakkonferensen i Infra City i slutet av maj fick jag uppdraget att göra en informationsfolder om Upplands Väsby riktat till de 600 delegaterna och till de över 250 internationella journalister som bevakade konferensen.

I foldern beskrev jag ”våra” vikingars handelskontakter i österled och berättade om den silverskatt med över 400 arabiska silvermynt som 1827 hittades på Stora

1827 hittades en arabisk silverskatt bestående av över 400 silvermynt i Upplands Väsby. Vid Irakkonferensen hade några av mynten lånats ut av Kungl. Myntkabinettet.

Foto: Riksantikvarieämbetet

Väsby 1000-åriga ägor av pigan Anna Sofia Åkerberg och några barn.

Mynten kommer ursprungligen från Bagdad och Damaskus och är präglade mellan 720-780 e Kr och har kommit till Väsby med vikingarna på 850-900-talet. Den visar att Upplands Väsby har haft handelsförbindelser med Irak i över 1 000 år, bortåt 300 år innan Stockholm grundades.

Utrikesminister Carl Bildt insåg direkt symbolvärdet i mynten och undrade dagen innan

konferensen om det fanns någon möjlighet att få hit skatten med kort varsel.

Jag kontaktade omedelbart Kungliga Myntkabinettet och Ulrika Bornestaf som snabbt ordnade att sex av de finaste mynten togs ut från valvet och därefter kom hon direkt ut med silvermynten till Infra City.

Journalisterna och internationella TV-bolag trängdes framför montern med de sex mynten när den irakiska delegationen med finansminister Baqir Solagh i spetsen och Sveriges utrikesminister Carl Bildt kom för att bese silverskatten från Väsby.

- Mynten kommer från Bagdad och vi vill ha tillbaka dom, sa Baqir Solagh skämtsamt och vände sig mot en något förvånad Carl Bildt. Ulrika räddade situationen genom att förklara att de inte var ett krigsbyte utan betalningsmedel för köp av varor, förmodligen skinn eller bärnstenar.

Om vi får tillbaka våra varor kanske vi kan diskutera saken, sa vi varpå Iraks finansminister snabbt lade tillbaka mynten i montern inför en skrattande svensk utrikesminister.

Roland Storm

- Titta här, silvermynt från Bagdad funna i Väsby som vikingarna tog hit, sade Carl Bildt till Iraks finansminister Baqir Solagh.

Foto: Michael Folmer.

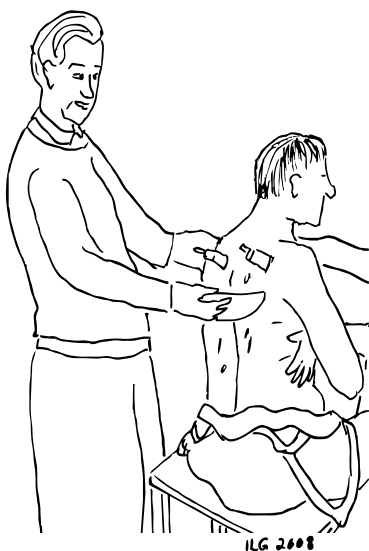
Äldre huskurer för behandling av mänskliga åkommor

Läkarvetenskapen har under det senaste århundradet gått framåt med stormsteg. I begynnelsen av det förra seklet levde dock ett antal gamla behandlingsmetoder, s.k. huskurer, kvar hos folket i våra trakter.

Koppling, åderlåtning eller slå åder är blodavtappning i medicinskt syfte. Förr levde man med uppfattningen att vissa sjukdomar uppkom av obalans mellan "kroppsvätskorna."

Man använde olika metoder för att reglera och uppnå denna balans. Av dessa var att slå åder, åderlåtning, den mest spektakulära. Metoden tillämpades länge av läkarna, men de upphörde med den under 1800-talet. Därefter övergick den i folkmedicinen, där den har tillämpats in i vår egen tid. I vissa fall gav metoden med åderlåtning påtaglig effekt, t.ex. vid högt blodtryck.

Den gamla Bondepraktikan säger bl.a. om åderlåtning: "Att människan kan behålla sin sundhet och naturliga karskhet görs det väl behov, att vi stundom utrensa det orena och överflödiga blodet."

Beträffande lämplig tidpunkt för åderlåtning sägs följande: "Det är bäst att låta sig om våren och om hösten. Man skall ock icke låta sig i

mycken köld eller het tid. Hunddagarna skall man icke låta sig åderslä, icke eller bada, icke heller laga någon dryck till sig. De begynnas den 17 juli och ändas den 20 augusti."

För utförande av åderlåtningen, kopplingen, ökades blodflödet med hjälp av en koppa av glas eller metall och tidigare av horn, s.k. kopphorn. Det ingick ibland i klockartjänsten att ombesörja koppling. Detta förekom fram till sekelskiftet 1900.

Författaren har som barn på 1930-talet här i Hammarby socken hört den äldre generationen tala om att man tillämpat åderlåtning för att "lätta på trycket". Vem som utförde kopplingen framgick ej klart, men namnet dr Håkansson förekom under samtalen.

Revorm/ringorm är en hudsjukdom orsakad av svamp (*Trichophyton* eller *Microsporum*). Den förekommer hos såväl människor som nötkreatur, hästar, svin, hundar och katter.

Hos människan slår revormen upp på hårlösa partier i form av runda, röda fjällande fläckar. Dessa utslag läker från mitten och utåt, så att ringar eller revor bildas.

Idag behandlas revorm med salvor innehållande svampdödande medel. Förr, när revormen slog till, så förekom det att s.k. kloka gubbar och gummor botade utslagen genom närmast rituella metoder, som de gärna hemlighöll.

Teodor Hansson i Eggeby, författarens morfar, sades på 1920-talet ha förmågan att bota av revorm ansatta människor. Han hade lärt detta av sin far, Magnus Hansson i Utanbro, Länna socken. Metoden innebar att han med en synål ristade runt kring den infekterade huden. Därefter strök han på en vätska och läste samtidigt en speciell ramsa. Sedan var det bara för patienten att avvakta tillfrisknandet.

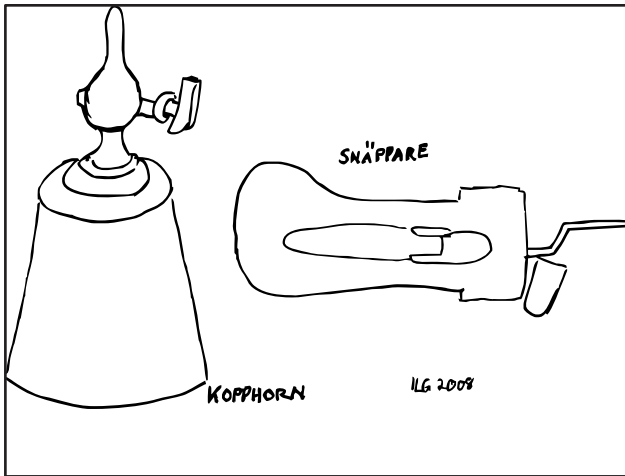
Nu, 80-90 år senare, antar jag att den vätska han smorde med, var den vita saften från revormstörrel, ett ettårig växt som växer allmänt i Uppland på näringsrik kulturmark. Norr om Uppland är växten sällsynt. Det där med nålristningen och

Hokus-Pokus-ramsan var väl förmodligen ett par ingredienser, som skulle bidra till att göra behandlingsmetoden unik och spännande.

Vanliga vårtor som oftast förekommer på händer och fötter, botas idag med receptfria, frätande medel som penslas på vårtorna med jämna mellanrum under en tid, så att de flagnar bort.

Det har genom tiderna funnits ett antal huskurer för att avlägsna vanliga vårtor. Några bevis för dessa kurers positiva verkan saknas egentligen,

En sådan huskur som förekom i våra trakter in på 1930-talet var denna: Man gned vårtan med

en fläsksvål. Därefter gick man ut i närmaste hagmark och gömde fläsksvålen på hemligt ställe under ett stenblock. Ingen annan person än den som utfört behandlingen fick veta var fläsksvålen gömts.

Märkligt nog hördes inga klagomål beträffande behandlingen uteblivna verkan. Nu är det ju så att vanliga vårtor med tiden oftast försvinner av sig själva. Förmodligen var detta anledningen till att metoden med fläsksvål som smörj- och botemedel ansågs tillförlitlig.

Tandvärk försökte man bota med varma grötomslag. En annan metod var att lägga en ullsudd indränkt i brännvin på den värkande tanden. Om det bedömdes helt omöjligt att häva värken, så återstod att avlägsna den sjuka tanden. Ofta ålåg det bysmeden att utföra den operationen med

någon av de tänger han nyttjade i smedjan. Den operationen, utan annat bedövningsmedel än brännvin, var väl närmast att jämföra med ren tortyr.

På Björkö i Mälaren använde öborna i gången tid en annan metod att bota tandvärk. Ett träd som växte i byns hagmarker, utgjorde botemedlet. Den bybo som råkade ut för svår tandvärk gick ut till trädet i hagen och slog in en rejäl fyrtums spik stammen. Denna åtgärd ansågs ha en botande inverkan, så att tandvärken släppte. Med åren blev åtskilliga spikar indrivna i trädstammen, enligt författarens sagesman.

Blodstämning, d.v.s. att med användande av läkande örter i kombination med rabblande av vissa trollformler i samband med våldsamma blödningar hos patienten, har genom tiderna tillämpats av vissa personer som traditionellt ansågs kunniga i denna vidskepliga utövning. De kallades blodstämmare eller ”botare” och tillkallades i förekommande fall när olyckan varit framme och stort blodflöde uppstått hos den olycksdrabbade.

I våra trakter talade man tidigare om sådana ”botare” som fanns eller funnits någonstans ”uppåt socknarna.” De fanns dock inte inom närhåll, utan deras rykte som blodstämmare förmedlades från mun till mun, trots att de befann sig många mil härifrån.

Bland de örter som man använde vid blodstämning kan nämnas: äkta vallört, blodrot, blodtopp och lomme.

Tron på den magiska förmågan att stämma blod är ännu inte helt utdöd. Författaren har för ett tiotal år sedan i Västerbotten mött en s.k. botare. Han anlätades för sin utövning ända in på 1990-talet och sades av sin omgivning vara helt tillförlitlig beträffande blodstämning.

”Fan tro’t, sa’ Rellingan.”

Lars E Jansson

Hund, hundare, härad och skeppslag

Ett bland många kriterier på att en bygd har livskraft finner man i att dess administrativa indelning inte är statisk utan gång efter annan växlar och anpassas efter de olika krav som vid skilda tidpunkter kan vara aktuella. Stockholms läns tillkomst för 250 år sedan var sålunda ett led i en utveckling, som kan spåras långt ner i förhistorisk tid och vars senaste fas är den kommunblocksindelning, som har genomförts i dessa dagar. (Artikeln skriven 1964 – det är nu 294 år sedan Stockholms län tillkom. Red. anm.)

Det ligger i sakens natur att man vid nya gränsdragningar av olika skäl vill bibehålla en viss kontinuitet i bygdens sammansättning, och inte oväntat finner man därför relikter av äldre områdesgränser kring nya landamärena. Upplandsdelen av Stockholms län utgör här ett gott exempel, då häri ingår inte bara den egentliga Roslagen eller Roden utan också huvudparten av Attundaland samt Nördingshundra härad, den östligaste delen av Tiundaland. Med de tre folklanden – Attundaland i sydöst, Tiundaland i norr och Fjädrundaland i väster och sydväst – har vi en organisation av bygden, som förlorar sig långt ned i förhistorisk tid. Under alla förhållanden är denna indelning betydligt äldre än begreppet Uppland, vilket först på 1200-talet dyker upp som kollektiv benämning på de tre folklanden. Helt otänkbart är det för övrigt ej, att Attundaland en gång i tiden kan ha omfattat också Södertörn och södra Mälabygden väster härom, varigenom Stockholms län skulle få ytterligare förankring i det gamla folklandet. Adolf Schück har nämligen i en intresseväckande uppsats ifrågasatt, huruvida de folklandsgränser, som man har kunnat rekonstruera ur uppgifter från medeltida källor, verkligen täcker de ursprungliga folklanden. Enligt Schücks tanke skulle Attundaland ha varit det dominerande folklandet, med en sydvästgräns ungefär i linjen Eskilstuna-Trosa (Åker-Selebo-Öknebo-Hölebo härader) och således omfattande även Södertörn. Att Bro härad, som nu ligger i Uppsala län, har tillhört Attundaland, vet man sedan gammalt. Beträffande Ärlinghundra härad (i Attundaland och Stockholms län) och Håbo härad, som räknas till Tiundaland, gör författaren troligt att dessa trakter har tillhört

ett äldre Fjädrundaland, som skulle få gemensam gräns med de övriga folklanden vid Långhundra härad intill den gamla tingsplatsen Mora sten i Lagga socken, där svearnas kungaval skedde och eriksgatan tog sin början. Sprängningen av de gamla folklanden, som de här har skisserats, sätter Schück i samband med den kyrkliga organisationen under 1100-talet.

Folklanden var i sin tur indelade i hund, bygder, som bestod av topografiska eller andra skäl bildade kollektiva enheter. Som namnen anger, bestod Tiundaland av 10, Attundaland av 8 och Fjädrundaland av 4 hund. Hundet var indelat i tredingar med fyra tolfter vardera. En senare beteckning för hundet var hundaret. Att döma av en inskrift på en Jarlabanke-runsten vid Vallentuna kyrka sade man hundare i varje fall på 1100-talet.

Denna indelning av svearnas kärnområde var betingad av politiska skäl såväl som administrativa, militära och religiösa faktorer. Hund(ar)et var ett kultområde, men också enhet för rättsskipningen med särskild tingstad. Folklandet, den större enheten, utgjorde dock lagsagan. I de flesta hundaren har man vidare kunnat belägga en husaby, där konungens bryte (länsman) residerade. Inte minst betydde hundet och hundaret som militärområde och indelningsgrund för ledungen, kriststjänsten till sjöss. När ledungssnäckorna vid medeltidens början alltmer sällan löpte ut, kom ledungsskatten i stället, varigenom hundaret också blev skattedistrikt. I landskapshandlingarna från Gustav Vasas tid noteras allmogens skatteprestationer ännu i ledungslama, skipesta – d.v.s. skeppspenningar, -korn, -fläsk, och skeppssmör, alltså motsvarande den proviant som skulle medföras ombord. Efter hand kom dessa skatter att ingå i jordeboksräntan och erlades som grundskatter ännu i början av 1900-talet.

Särskilt intresse tilldrar sig Roslagen. Namnet härrör ur samma ordstam som vårt nusvenska rodd och antyder direkt bygdens samöre med sjöfarten. Äldst kallades den Roden och dess invånare för rodsbyggjar, vårt nuvarande ros-piggar. Roden torde ursprungligen ha ingått i folklandens hund, men bröts ut ur gemenskapen,

troligen under vikingatid, och bildade särskilda skeppslag eller tingslag. Deras ledningsplikt var mindre än hundarnas; enligt Upplandslagen – som dock nedtecknades först 1296 – skulle de endast utrusta ett skepp, medan varje (normalt) hundare hade att ställa fyra fullrustade skepp i konungens tjänst. De medeltida källorna tillåter oss att följa bygdens organisation vidare. Sedan skeppslagen hade brutits ut, indelades de återstående två tredingarna – eller åtta tolftearna – i hundare i hälfter, fjärdingar och åttingar. Åttingen (tolften) svarar på många mot den senare socknen – t.ex. Lunda socken, som tidigare skrevs Lundatolft – och torde ha utgjort ett särskilt kultdistrikt. Sockenbildningen, vilken tillkom som ett led i den kyrkliga organisationen under 1100-talet, skulle sålunda ha lagts över en redan existerande bygdeindelning. Efter kristnandet, som för Upplands del förutsätts ha skett genom beslut på folklandstingen, skulle i varje hundare först ha byggts en hundarekyrka, varefter så småningom de mindre tolfkyrkorna kom till i de övriga socknarna inom hundaret. Ännu på 1500-talet visste Olaus Petri berätta, att hundarekyrkan var den äldsta och förnämsta kyrkan i hundaret.

I skeppslaget, som var indelat i fyra fjärdingar, svarade fjärdingen mot en hundareåttning. Såväl tolfte (åttingar) som skeppslagsfjärdingar omfattade ett visst antal bya- eller gårdslag. Dessa de minsta territoriella enheterna kallades i hundarena för hamnor, i skeppslagen för ar eller har. Ar är den fornsvenska benämningen för åra, har betyder årfäste, medan vidjebandet som höll i åran i fästet kallades hamna. Varje hamna och har skulle sända en man med vapen och färdkost till ledungsskeppet. Hamneindelningen torde i varje fall gå tillbaka till vikingatid.

Hund och hundare fanns bara i de gamla svealandskapen, medan motsvarande indelning i söder och väster återgick på det ursprungligen från Danmark stammade häradet. Framför allt under unionstiden vann denna beteckning terräng också i Svealand, men redan i Magnus Erikssons landslag (omkring 1350) finner vi hundarena utbytt på häradet. Namnbytet innebar i allmänhet ingen förändring av områdenas territoriella gränser eller funktioner, och häradet förblev en enhet för förvaltningsmässiga och rättsliga an-

gelägenheter. Hundarestinget med sin domare och nämnd ersattes av häradstinget med dess nämnd och häradshövding, vilken senare hade en häradsdomare till vikarie. Häradena fortlevde som territoriella enheter århundradena igenom och kunde länge sägas ha fungerat som ett slags motsvarigheter till senare tiders storkommuner. Under 1600-talet började dess befogenheter inskränkas, främst då landshövdingarna övertog den statliga lokalförvaltningen, sedermera också på annat vis. Mot slutet av följande sekel och början av 1800-talet delades sålunda en del av häradsallmanningarna upp på sockenallmanningar. Mycket betydde sockenstämmoförordningen 1817, som frigjorde socknen från häradet och gjorde den till en självständig förvaltningsenhet. Redan tidigare hade man på sina håll befriats från skyldigheten att delta i häradets brandstod och kunna bilda brandstodskassor sockenvis; stadgandena om brandstod i häradet upphävdes dock först 1853. Elva år senare slopades häradenas skallgångsplikt och åliggande att hålla varggård och vargnät. 1870 övertog statsverket postskjutsningen, 1878 kom en ny skjutsstadga, där ansvaret för skjutsningen i huvudsak lades på städerna och de nya lands-tingen. Tidigare hade man på häradstinget valt riksdagsmän i bondeståndet, men detta upphörde i och med representationsreformen 1866.

Häradena hade sålunda mer eller mindre spelat ut sin roll, när de nya kommunallagarna blev aktuella 1862. Då kommunallagskommitténs betänkande diskuterades i riksdagen, framfördes visserligen farhågor för att socknarna ibland kunde bli för små förvaltningsenheter, och det måhända ”ur denna synpunkt kunnat anses lämpligt att vid bestämmandet av landskommunernas områden den urgamla häradsindelningen blivit lagd till grund,” men det faktum att häradena då hade förlorat sin administrativa betydelse gjorde att ständerna följde kommitterades förslag att i regel låta varje socken bilda egen kommun. Några av kommittéledamöterna hade f.ö. reserverat sig och förordat en rådgivande representation för häradet eller tingslaget. Vederbörande ansåg det icke vara helt korrekt att påstå att häradet hade mist sin betydelse, och nämnde flera funktioner som fortfarande var aktuella: vård- och tillsyn av häradsallmanningar, nyttjande av allmäningsfiskan, väg- och brobyggen samt färjeunderhåll,

organisation av snöploglag, byggande och upprätthållande av tingshus och häradshäkte, anläggning och flytning av gästgivargårdar och allmänna skjutsningens uppehållande, tillsyn av omyndigas egendom etc. Efter hand försvann också dessa häradenas funktioner, den senaste, rörande väghållningen, slutgiltigt i och med vägväsendets förstatligande 1944. Det kan dock noteras att en sista rest av häradenas självstyre ännu finns kvar i förvaltningen av häradssällmanningar.

Från administrativ synpunkt hade häradena i viss mån redan under senmedeltiden börjat förlora i betydelse i och med att flera häradar bildade gemensamma uppbördsdistrikt eller fogderier. Denna fogdeförvaltning blev allt fastare organiserad under nyare tid, om också fogderiernas sammansättning växlade från gång till annan. Även beträffande rättsväsendet miste häradena efter hand sin särställning, då de ordnades in i större domsagor eller häradshövdingedömen. Så till vida fanns dock den gamla enheten kvar ännu efter mitten av förra seklet att tingen fortfarande hölls ute i häradena.

De nådiga suppliker och andra skrivelser – vanligen dock icke fastebrev, vilka brukade beseglas med häradshövdingens eller lagläsarens signet – som menigheten avlät vid häradstingen, försågs i regel med häradets sigill.

Från länets samtliga tretton häradar och sex (sju) skeppslag finns dessa sigill bevarade. I intet fall är de medeltida – över huvud taget förekommer sådana sparsamt; det äldsta kända svenska häradssigillet, från Skåninge härad i Västergötland, har använts på ett brev från 1432 – och huvudparten av de tidigaste sigillen från våra häradar härrör från Erik XIV:s regerings-tid. Intresset för heraldiska symboler upplevde då en högkonjunktur, och det förskrevs till och med i riksdagskallelserna, att sigill skulle medföras. I allmänhet är symboliken tämligen lätydd – ofta har man endast brukat häradets initial – och alluderar på sjöfart, fiske eller jordbruksnäringar, men exempel ges också på den heraldiska örnen (Vallentuna härad) eller lammet med patriarkkors (Sollentuna härad).

I nedanstående förteckning över häradena och skeppslagen har angivits den omfattning som senast var aktuell.

(Av beskrivande text och avbildning av häradssigill har endast medtagits det som berör Upplands Väsby. Red:s. anm.).

Vallentuna härad

Hit hörde socknarna Hammarby, Fresta, Vallentuna, Angarn, Vada och Össeby-Garn, d.v.s. östra delen av Upplands Väsby, södra delen av Vallentuna och huvudparten av Össeby kommuner.

Namnet Vallentuna – känt sedan 1281 som Walandahunderi – återgår på valländarnas, invånarna i Valland, hundare. "Vall" skall möjligen tolkas i betydelsen gräsbevuxen slätt, medan "land" här bör fattas som bygd eller härad. Häradet var under medeltiden och senare något större, i det att hit räknades en stor del av Täby socken, viss part av Eds socken (Antuna och Erlesunda byar) samt Hargs by i Skånella socken. Det ursprungliga Vallentuna härad innefattade dock icke Garns socken, som fördes hit först i och med sammanslagningen med Össeby 1838.- Tingsplatsen har av ålder varit i Vallentuna socken, vid "haeradskyrkio i Valentuna sockn", enligt ett dokument av år 1431. Lars Salvius omtalar, att i socknen också finns "et ställe med stenar omlagt, som kallas Tingsval; emedan det fordom blifvit Ting hållet under bar Himmel. Nu skal Valentuna Härad

Vallentuna häradssigill

afrätsplats vara på samma stället". Tingsvallen har inte med säkerhet kunnat lokaliseras, men Salvius kan därmed knappast ha menat den kända s.k. Arkels tingstad vid Bällstasjön, vars två runstenar han omnämner i annat sammanhang. Ännu vid mitten av 1800-talet hölls tingen i socknen, nu vid Åbyholm. Senare hade häradet gemensam tingsplats med övriga i domsagan vid Kimsta i Skånella socken.

Vallentuna häradssigill, som visar en örn med utfällda vingar mot bakgrund av en vapensköld, är känt sedan 1568. Samma sigillstamp användes ännu 1734.

Sollentuna härad

omfattade socknarna Ed, Sollentuna, Järfälla, Spånga och Bromma, alltså de nuvarande västra och nordvästra partierna av Stockholm stad, Sundbybergs stad, Sollentuna köping samt hela Järfälla och västra delen av Upplands Väsby kommun.

Sollenda hundare möter vi i skrift första gången 1291. Enligt en anteckning från 1314 räknades då även Solna och Danderyd (jämte Lidingö) samt troligen också östra delen av Täby till detta härad. Även Eds socken, som 1392 och 1409 upptas bland socknarna i Vallentuna härad, hörde då liksom senare hit. Under 1400-talet ges vidare flera belägg för att även Lovö socken hörde till Sollentuna härad. – Sollentuna häradsting omtalas 1347 vid Granby i

Sollentuna häradssigill

Spånga; tingsplatsen, belägen på ett berg c:a 1 km nordöst om Granby gård på Järvafältet, kan ännu utpekas. Sedermera, och i varje fall sedan 1672, har Barkarby gästgivargård i Järfälla socken varit häradets tingsställe. Tingen hölls här ännu i början av 1900-talet.

Sollentuna härads äldsta sigill finns på en ofrälse ståndens bevillningsakt för Älvsborgs lösen 1571; det visar ett lamm bärande ett patriarkkors. Motivet återvänder på ett senare sigill, använt mellan 1720 och 1740. Lammet har här fått en gloria och bär ett banér i stället för korset.

Alf Nordström

Artikeln ur minnesskriften Stockholms län 1714-1964

Almqvistaren

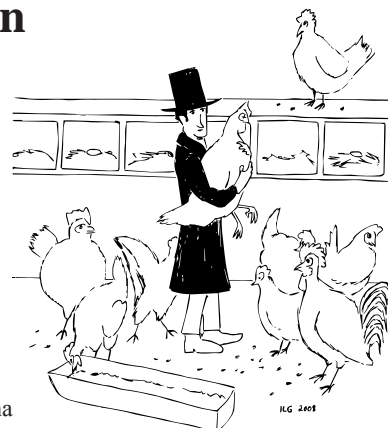
En blind och fattig höna

ock hitta kan ett korn; men ej en böna;

ty detta är för mycket och för stort för denna sköna.

Hon visst nog bönan hitta kan, men kan ej svälja 'na:

fördenskull vill hon icke välja 'na.

C J L Almqvist, ur Sesemana

Årsmöte 2008

*Olof Holm, uppskattad
föredragshållare*

Olof Holm inledde med ett anförande om Väsby's egen författare, Carl Jonas Love Almquist.
Mötesklubban svingades av Leif Berglund. Ordföranden omvaldes. Susanne Bergman, ny styrelseledamot. Carin Kedvall ny ersättare. Kerstin Kéry avtackades, men återfinns som ny i valberedningen tillsammans med Lisbeth Tejre. Årsavgiften oförändrad. Kaffe med hembakt serverades.

Inga Lisa Gustafsson

*Kjerstin Björkman,
omvald ordförande*

**Oförändrad
årsavgift
125:-**

Mötesdeltagare

Ingrid Petersson vid kaffebordet

Kerstin Kéry, avtackad styrelseledamot

Länsårsmötet 2008

Genomfördes i år i Södertälje på Wendela Hebbes gymnasium. Upplands-Väsby ombud var Kjerstin Björkman, Klas Lundkvist och Marianne Söderström. Inledningsvis presenterade Södertäljes kulturchef kommunens kulturliv och kulturmiljöer och vi bjöds på gränsöverskridande dragspelsmusik av Daniel Grahn. Årsmötesförhandlingarna förlöpte utan några mer omfattande diskussioner.

Valet av styrelse innebar en del förändringar i styrelsen. Tre ordinarie ledamöter avgick, bland annat Sture Wärlinder, Roslags Bro som varit med i styrelsen sedan 1981. Sture fick bli nu hedersledamot i styrelsen och fortsätter sitt arbete i hembygdsrörelsen som ordinarie ledamot i styrelsen för Sveriges Hembygdsförbund. Tre tidigare suppleanter: Gunilla Bauer-Björklund, Salem, Tullemor Tingshammar, Sollentuna och Per-Åke Unaeus, Essingeöarna valdes till ordinarie i styrelsen. Jan Bergman, Stockholm, Lars Hjeltman, Grödinge och Brittmari Urve, Järna valdes till nya suppleanter. I Ledungen 2/2008 finns lista på hela styrelsen.

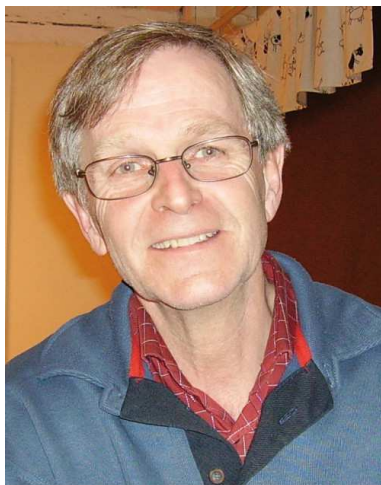
Tyvär var inte de praktiska arrangemangen de bästa. Köer till fika och mat, strul med ljudet och en kall möteslokal drog ner humöret hos deltagarna.

Årsmötet avslutades med tre bussturer med olika inriktning att välja mellan. Vi från Upplands-Väsby valde att besöka Södertäljes friluftsmuseum Torekällberget. Här finns stadskvarter med torg, hantverkshus, handelsgårdar, bostäder, bondgård och torp, trädgårdar, odlingar och djur. I stadskvarteren finns också hantverkare, affärer, kaféer och värdshus och stadsmuseet med historiska utställningar (se: www.torekallberget.org). Museichefen Stefan Sundblad genomförde en initierad visning med bl.a. diskussioner kring hur man tar hand om byggnader och föremål oberoende om man är en kommunalt museum eller en hembygdsförening.

Klas Lundkvist

Om gödselmedel

och miljöhänsyn handlade kvällen den 24 april. Då talade docent Tom Ericsson från SLU om växtnäring och jordsorter i ladugården, årets andra samarrangemang med Upplands Väsby Trädgårdsförening.

Tom Ericsson

Tillgången på gödselmedel för trädgårdsväxter ökar för varje år och på senare tid har det också blivit trendigt att köpa jord som påstås vara skräddarsydd för olika växter. Denna marknad har många aktörer som inget högre önskar än att få sälja oss sina produkter. Vilket märke ska man välja? Något svar på den frågan går inte att få. Alla växter behöver i princip jämn tillförsel av näring, men specialgödselmedel och skräddarsydd jord behövs inte, enligt Tom Ericsson. Vi tror gärna på hans budskap, illustrerat med enkla innehållsanalyser av olika gödslingsmedel och bilder av gödslade och ogödslade växter.

I pausen var det kaffeservering och lotteridragning. Lotterivinsterna bestod av vackra trädgårdsböcker, sticklingar och andra saker för odling och trädgård.

Avslutningsvis fick vi se några av de växter, som för dagen var på gång i Tom Ericssons eget växthus, bl.a. en orkidéart som inte behöver någon jord alls och andra exotiska plantor.

Inga Lisa Gustafsson

Vårvandring

Den 4 maj var det dags för årets vårvandring.

I CJL Almqvist spår var vandringens rubrik.

Till samlingsplatsen nedanför Älvsundabron kom en jämn ström med deltagare långt innan utsatt tid.

Morgonen var solig och ganska varm, en riktigt härlig vårdag skulle det bli.

Vi promenerade på den lilla grusvägen väster om järnvägen fram till smedjan där vandringsledare Kjerstin berättade om dagens överraskning ; vi skulle få höra Birgitta Löfström berätta om familjerna Lundström och Curman på Antuna. Birgitta bjöd förutom på ett härligt engagerande berättande även på flädersaft och vi lät oss väl smaka.

Det gamla päronträdet och parken beundrades

och picknick intogs nere vid Edssjön.

Därefter fortsatte promenaden under jämvägen och det nya Upplevelsestråket mot Paradiset och Älvsunda.

Vi passerade och tydde runorna på den runsten som står vid den urgamla vägen ner mot ån från Älvsunda och så småningom var vi tillbaka vid utgångspunkten.

Kjerstin Björkman

Foto: Anne-Mari Bjernegård

På rundtur med Carl Jonas Love Almqvist

Den 31 maj anordnades en busstur i CJL Almqvists hembygd av hembygdsföreningen i samarbete med Seniorakademien ABF. Alla intresserade fick inte plats, men de femtio som anmält sig i tid fick en trevlig dag.

Under bussturen berättade Olof Holm från Almqvistsällskapet om Almqvists författarskap och visade olika miljöer med anknytning till författaren. Första stoppet var vid Antuna, som var Almqvists hem under många år. Färden gick vidare till Eds nyrenoverade kyrka och kyrkogård, där bl.a. Almqvists styvmor är begravd. Vid kyrkan sjöng Karin Rosberg en songe av Almqvist.

Rundtursdeltagare vid Antuna

Längs Runsavägen fick utflyktsdeltagarna lyssna till ett kassetband med ett av Almqvists egna pianostycken (utfört på hammarklaver), tillägnad hans barndomsmiljö, kallat ”Det doftar i Sätra skog.” En vandring mot Stenhugget och Grimstahamn ledde vidare in i Almqvists författarskap. Efter rast med medhavd matsäck vid hembygdsgården i Runby, avslutades dagen vid kvarnstället vid Skölnora. I den miljön vid den gamla bäckfäran berättade Olof Holm om romanen Skällnora kvarn, Sveriges första kriminalroman. Att Almqvist är Upplands Väsbyns egen författare framgick tydligt under dagen. Han beskriver i flera berättelser och romaner Upplands Väsbyns natur och landskap med stor känsla och inlevelse och det går att känna igen sig än idag.

Vanja Edwinson

Växtmarknad

Den första juni hade hembygdsföreningen i samarbete med trädgårdsföreningen återigen ordnat med växtmarknad vid hembygdsgården. Solen lyste över tomatplantor, olika chilisorter, akvileja, backsippor, brunnävor, hösthallon, rudbeckior (med två nya färger i år), borstnejlikor, spenatplantor, praktklockor, 30-talet olika pelargonsticklingar (bl.a. Tierp och Mårbacka) samt buketter med syrener, vallmo och Finlands vita ros. Billiga balkongväxter fanns också till salu liksom färsk sparris, honung, sylt och marmelad.

Sommarcaféet var naturligtvis öppet och glada växtköpare tog välförtjänt kaffepaus i det gröna eller tittade in i mjölkammaren för att handla någon sak. I visthusboden kunde man se en för dagen nyarrangerad exposé av krusmakare Erik Petterssons alster liksom en liten utställning av strykjärn i olika former.

En liknande dag, kallad skördefest, kommer att anordnas i början av september. Passa på att komma då och ta del av hemproducerade produkter, goda råd om växter och odling samt gott kaffe!

Inga Lisa Gustafsson

Växtförsäljningen är igång

Klimatdagen

Upplands Väsby kommun hade förlagt sin klimatdag till hembygdsgården den 5 juni. Från kl. 12 serverades en kostnadsfri klimatbuffé i ladugården, där menyn var sammansatt av elever vid institutionen för hushållsvetenskap vid Uppsala universitet. Många besökare började med att äta

lunch och fortsatte sedan med att titta på de utställningar som fanns i partytält runt om i hembygdsgårdens trädgård. De flesta politiska partier var representerade liksom det lokala föreningslivet med klimat- och miljöfrämjande budskap. Under eftermiddagen gick klimattrampet, en cykeltur utmed en bit av det nyanlagda Upplevsestråket. Hela stråket omfattar nästan fyra mil och gör det möjligt att ta sig mellan Norrviken, Edssjön,

I väntan på passagerare

Oxundasjön och Fysingen i tolv etapper. De som inte kände för att cykla, kunde åka en vända med häst och vagn, lyssna till Benny Johanssons trio, gå en tipspromenad eller dricka ekologiskt kaffe. Vikingaskeppet Åfare, Väsby's senaste landmärke, blev också högtidligen namngett och invigt av kommunalrådet Jan Holmberg och markägarna Carl de Geer och Carl Curman, över vars ägor delar av Upplevsestråket går.

Klimatdagen var till för dem som bor eller arbetar i Upplands Väsby och som vill få kunskap, utbyta erfarenheter och skapa dialog kring kommunens miljöarbete och sträva efter att skapa ett

Vikingaskeppet Åfare

ekologiskt hållbar samhälle. Att förlägga den till hembydsgården kändes helt rätt – där fanns både klimat och miljö i lagom dos.

Inga Lisa Gustafsson

Under blågul fana

och i strålande sol befann sig alla de som ville fira nationaldagen 2008 vid hembydsgården.

Väsby Folkdansgilles barngrupp tar en svängdom på scenen

Programmet är sig tämligen likt år från år och det kanske bidrar till att många känner sig hemma med platsen och vad som händer där. I år hade man dock funnit för gott att placera scenen mellan visthusboden och vagnslidret, vilket möjligen gav litet mera skugga åt de framträdande, samt reserverat en speciell plats åt de nya svenska medborgarna, som skulle hälsas välkomna med minnesbevis och svensk flagga.

Publiken intog snabbt de 800 sittplatserna och såg ”nysvenskarna” tåga in med slagverkare och fanborg. Därpå följde en stunds underhållning av slagverkarna innan Kjerstin Björkman, hembydsgörelsens ordförande, hälsade alla välkomna. Strax följde så medborgarskapsceremonin, som fermt sköttes av våra fullmäktige: Torsten Hemph, Lena Kanström och Ann Mari Rosén. De nyblivna medborgarna fick kliva upp på scenen och öva på sin nya nationalsång, när alla sjön ”Du gamla du fria”.

Underhållningen fortsatte med att barn från Upplands Väsby musikklasser sjöng sommarsånger och Picchus spelmän spelade folkliga låtar med sedvanlig fart och kläm.

Ny medborgare välkomnas

Årets Väsbybo, Josefin Lillhage, som genom sina stora internationella framgångar i simning har gjort Upplands Väsby och Väsby Simsällskap känt i världen, kunde inte närvara personligen, men en representant från simsällskapet mottog utmärkelsen och man fick höra en inspelad intervju med vinnaren.

Därefter var det dags för Väsbykören att sjunga, varefter Väsby Folkdansgilles barngrupp fick framträda på scenen.

Det officiella nationaldagsfirandet avslutades med ”Den blomstertid nu kommer”, men många dröjde sig kvar i grönskan för att lyssna till litet buskspel och köpa mer korv och kaffe.

Inga Lisa Gustafsson

Friluftsgudstjänst

Den ekumeniska friluftsgudstjänsten där samtliga kyrkor och frikyrkor i Upplands Väsby deltar, hölls i år den 15 juni vid hembydsgården.

Gudstjänst vid hembydsgården

Hembygdsvöreningens ordförande, Kjerstin Björkman, inledde med ett kort välkomsttal, varpå pastor Britt-Inger Berggren från missionsförsamlingen övertog mötesledningen.

Representanter från kyrkans unga läste dagens text, Hanna Broberg sjöng vackert solo till Jani Kenttäläs ackompanjering och Helka Sisättö-Elertson, som är präst i den finska verksamheten i Hammarby församling, höll en inspirerad predikan.

Pastor Bengt Säker, pingstförsamlingen, höll förbön och kollekt upptogs till Diakonia, Lutherhjälpn och PMU-Interlife.

Efter gudstjänsten gavs tid för en stunds samvaro på tunet, en titt i hembygdsgården eller i Zamores stuga innan det var dags för kyrkkaffe i ladugården, dit de flesta gudstjänstdeltagarna begav sig.

När sommarvinden susar över fälten,
när blommor dofta invid källans strand,
när trasten drillar i de gröna fälten
vid furuskogens tysta rand

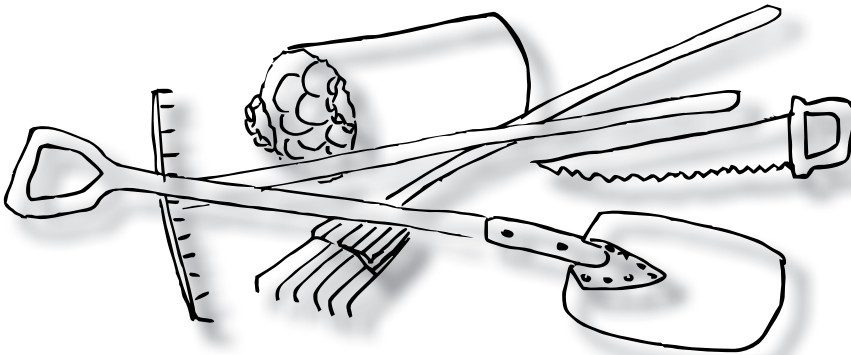
är det dags igen för ny gudstjänst vid Runby Nedra. Välkomna då!

Inga Lisa Gustafsson

Forts. från sid. 31

ter på gaveln eller under fönstren på framsidan förekom också. Saknades vådräd kunde en blomsterrundel ta dess plats. Idén med rundeln kom från herrgårdar och restaurang- och café-trädgårdar i städerna, där de var moderna från c:a 1880. Rundeln var formad som en låg kulle och planterad med låga blommor i snirkliga mönster. I mitten stod en större och pampigare växt. I kanten på rabatterna, särskilt rundlarna, brukade många lägga runda stenar, ibland vitmålade. Flaggstänger verkar vara ovanliga före andra världskriget.

livet i trädgården

Det fanns tidigt bänkar av olika slag i trädgårdarna och på förstukvistarna. Omkring 1900 kom riktiga möbler avsedda för trädgårdsbruk. För att sköta trädgården klarade man sig bra med

de redskap man hade i jordbruket. Små land fick man gräva upp med spade i stället för att plöja. En hacka behövdes för att dra upp sårader och kupa potatis. En kratta användes till att släta till nysådda land och kratta mönster i sandgångarna. Gräset slogs med lie och krattades ihop. En vattenkanna var inte nödvändig utan man hällde eller skopade vatten ur hinken på planteringarna.

Artikeln är ett sammandrag av ett särtryck ur Sörmlandsbygden 1991 (Södermanlands hembygdsvörbunds årsbok). Författare är Maria Flinck.

I särtrycket finns mer att läsa om vådräd och buskar, tobaksland, fågelskrämmor och väder-villor, skyddsmagi, växter för textiltförrådet och annat.

Broderade budskap

Under sommaren har vi i hembygdsgården haft en utställning kallad ”Broderade budskap”, främst bonader men även andra textilier med sydda texter. Utställningen innehöll inte alltför många objekt men spred sig slutligen över hela mangårdsbyggnaden, så besökarna har fått gå på upptäcktsfärd i rummen för att se allt.

Broderade bonader med troskyldiga deviser fanns i de flesta hem i början av förra seklet. Bonadernas glanstid varade in på 1920-talet. Därefter har intresset för denna kulturskatt varierat men aldrig dött ut.

De äldre bonadernas texter speglar gudsfruktan, arbetsamhet och förnöjsamhet, hembygdsromantik och fosterländskt patos. Julbonader innehåller ofta bara budskapet God Jul eller God Helg, men mera ordrika texter finns också. I sommarutställningen ingick också en del broderade nyttoartiklar, t.ex. risgrynspåse, borstväska, tidningshållare, parandhanddukar, rakserviett, klädnypsförkläde, näsduksväskor och köksreda (den där saken med fickor som ska innehålla papper, påsar, kork och snören).

Allt som ställts ut har funnits hos hembygdsgårdens funktionärer, d.v.s. styrelsen, cafévärdinnorna m.fl. och allt har väckt igenkännande glädje hos dem som besökt oss.

Inga Lisa Gustafsson

Barbro Kvist arrangerar utställningens alster

Min hembygd

Vad betyder hembygd för mig?

Siv Rydén intervjuas av Barbro Kvist

Siv Rydén

I decembernumret 2007 av Hembygden berättade jag om vad hembygd betyder för mig och jag tycker det kan vara intressant att få veta din mening om hembygdskonceptet. Det är ju stor skillnad mellan oss; jag är relativt nyinflyttad och du har bott här i trakten i hela ditt liv.

Vad tänker du på när jag säger hembygd?

Det första jag tänker på är Eds kyrkskola, sedan Eds kyrka och så förstås mitt föräldrahem i Runby. Min skoltid var helt fantastisk. Vi plockade lingon, nypon och potatis till matbespisningen. Tant Sundin, som var kokerska, lagade jättegod mat. Tant Tapper serverade.

Fröken Ahlström, som bodde i lärarbostaden, undervisade i första och andra klassen. Därefter fick vi en ung lärare, Ruth Hamberg från Umeå, som var väldigt bra. Hon bodde på Vinkelvägen och hennes man var läkare. Jag sjöng i kyrkokören och vi skulle ha konsert. Jag hade verkligen sett

fram emot den, men blev jätteförkyld. Då ringde fröken till min mamma och ordinerade hackad vitlök på bröd (vem hade väl hört talas om sån't då?), svartvinbärssaft och kvartslampa. Jag skulle ligga till sängs och sveltas och frotteras ordentligt. Det var en kanonkur, för jag blev frisk lagom till konserten.

I femman och sexan hade vi magister Rune Sillén, som även var scoutledare. Vi hade många mycket speciella lektioner. Bl.a. lärde vi oss paddla canadensare och vi gjorde en skoltidning. Vid skolavslutningen spelade vi teater. Jag var utklädd till "Videung" och sjöng visan.

Magistern hade många intressanta kontakter genom scouting. En man från Nya Zeeland kom och hälsade på och han lärde oss sången "Karikariana", en maoriesång. Den har jag aldrig glömt och när jag och min man Nils var på NZ häromåret fick jag höra den igen, sjungen av maorier. Helt fantastiskt!

Hur tog du dig till skolan?

Jag cyklade, gick eller skidade. Det var inte tal om att någon vuxen följde en utan man gick själv eller hade sällskap med syskon eller kamrater. Avstånd var på den tiden inget att prata om, men trafiken var ju såklart annorlunda. Från fyran fick vi skolskjuts från Edsvägen och slapp traska den långa allén bort till skolan.

Kan hembygden vara olika saker, olika platser för dig?

Det är ju i första hand Runby där jag bodde och fortfarande bor. Bollstanäs har jag ingen känsla för. Det var hur långt bort som helst. Mormor och morfar bodde i "grusgropsvillan" bakom nuvarande Staoilmacken och farmor och farfar bodde i en långa vid Smedby gård. Farfar arbetade på gården. Centrum var platsen runt järnvägsstationen där man handlade i stort sett allting. Det var midsommarfester i Runby hage, julgransplundringar för "Optimusbarnen" i Folkparken (pappa

Stora ofredens flyktingar (1)

Stora ofreden är i Finlands historia namnet på den långa krigstiden 1700-1721, men särskilt de hårda åren från och med 1713, då landet var under ryskt herravälde.

De avgörande drabbningarna som ledde till hela Finlands ockupation utkämpades vid Storkyrko i Österbotten i februari och på Rilaksfjärden (utanför Hangö) i jul 1714. Med spillrorna av sin här nödgades C.G. Armfelt draga sig tillbaka till Sverige. ”En stor del av invånarna lämnade därefter landet. De som stannade kvar, i synnerhet allmogen, prisgavs åt fiendens godtycke, och landet blev ett rov för den vildaste ödeläggelse” (Schybergson).

De följande åren är Fresta-Hammarbyorten översvämmad av flyktingar österifrån. Hit kom biskopen i Åbo, Johannes Gezelius (f. 1647), som ett par år bebodde Odenslunda som ägarens arrendator, till dess han hösten 1715 inköpte ett gods i Täby (Viggebyholm) och här efterträddes av landshövdingen över Åbo och Björneborgs län, Johan Stiernstedt, vilkens fru för övrigt var en Gezelius.

För övrigt märktes mängder av officerare på ortens herrgårdar. Högst i rang bland dessa var översten Henrik Johan Schauman (f. 1649), en

f.d. överstelöjtnant vid Åbo läns kavalleri, vilken hade fått avsked redan år 1706, men på senare tid varit chef för Finlands enrollerade allmoge, det s.k. uppåbådsmanskapet. Efter överflyttningen till Sverige innehade han ett liknade chefskap i denna del av landet. Under sig hade han bland andra f.d. löjtnanten vid Åbo läns infanteri, numera kaptenen vid Upplands enrollerade allmoge, Bengt Cederström (f. 1687), vilken hade det närmaste ansvaret för manskapets exercerande i Hammarby och Fresta.

Som kyrkoböckerna visar, hade Schauman installerat sig i Hammarby med kvarter på Holmen senast i maj 1718 och Cederström tagit kvarter i Trynninge senast i juli samma år. I Tjuråker (Torsåker) var en tredje finsk officer inkvarterad, nämligen kaptenen vid Savolax och Nyslotts infanteriregemente Johan Aminoff (f. 1677). Han hade för övrigt – som kyrkboken visar – varit närvarande i Hammarby ända sedan sommaren 1715.

Hur allmogeuppåbådet var organiserat under yrkesofficerares högre ledning, får man en liten glimt av genom Vallentuna häradsrätts protokoll av den 16 maj 1716. Sålunda hade t.ex. i Fresta tre civila arbetsledare tilldelats militär grad och

Holmens gård (Vita Holmen) vid Klockbackaskolan, där översten Henrik Johan Schauman hade inrett sitt högkvarter. Av intresse kan vara att nämna att på denna gård bodde brodern till kungamördaren Anckarström, vilken som en soningsgård lät upprätta Löwenströmska lasarettet.

befälsställning. Skällnora kvarns arrendator Brynolf Boman hade gjorts till fänrik, arrendatorn på Ekeby Petter Samuelsson till fältväbel, och bland officerare räknades även Harby löjtnantboställes arrendator Petter Bouderie.

Fjorton dagar före protokollets datum hade dessa tre uppådsbefäl försummat att infinna sig vid manskapets exercering, vilket föranledde kapten Cederström att instämma dem till tinget, där de hade att angiva orsaken till sitt uteblivande. Detta gjorde kaptenen, som han sade, därför att han ej ”skulle anses som den där håller allmogen till exercering och den dermed betungar, och officerare skola hava frihet att vara därifrån.”

-Jag ”var hindrad den gången i Stockholm”, svarade Boman.

-Jag ”stod fadder i Wërka qvarn i Norrsunda socken”, svarade Petter Samuelsson.

-Jag ”hade blivit kallad av min husbonde till Nor i Knivsta socken, där jag har en kvarn att sköta,” svarade Bouderie.

Alla lovade att ej försumma sig mer, när de borde inställa sig.

Officerarna från Finland hade sina familjer med sig. Majorskan Christina Patkull stod fadder i en finsk officersfamilj på Tjuråker (Torsåker) den 10 juli 1714, och på Trynninge tre dagar senare var major von Köhningstedts änka med vid ett barn-dop i en annan officersfamilj från Finland.

Manskap av Åbo och Björneborgs läns kavaleri var veterligen inkvarterat i Kyrkbyn, Holmen och Hammarby by. Dit hörde ryttaren Simon Sundman med hustru Margareta Andersdotter, vilka i december 1717 förlorade sin lille son Matts, som endast blev 10 månader och en vecka gammal. Men i november 1718, då Sundman troligen befann sig i norska Tröndelagen med den Armfeltska armén, föddes hans och hans hustrus lilla dotter Maria.

Av onämnt regemente var ”gamle finske ryt-

taren Nils Ryttermark”, som avled i torpet Berg under Ekeby i december 1719 och blev begravad i Fresta.

Manskap av Österbottens infanteri hade kvarter i Fornboda i Fresta år 1716 och förorsakade där en eldsvåda, varigenom bonden Johan Danielsson förlorade all dess inbärgade råg och hö samt kläder, husgeråd och annan redskap – utom det att gårdens byggnader med undantag av den avsides liggande bastun brann ned. Hans ersättningsanspråk behandlades vid tinget i Vallentuna den 17 september 1716, en månad efter det att olyckan hade skett.

Även finska båtsmän fanns med i flyktingströmmen. En av dem är Jost Erson med hustru Maria Matsdotter, vilka under sin flykt ifrån Finland bodde inhyses i Hammarby by, där prästen den 30 maj 1714 döpte deras nyfödda barn Johan. Komminister i Hammarby blev 1719 den finske prästmannen Gabriel Theudscovius. Han hade flytt från Finland 1715 och till dess varit kapellan i Sjundeå av Åbo stift. Hans närvaro i Hammarby betygas av många anteckningar i kyrkboken från 1719 och några följande år. Bland annat nämnes hans hustru (eller ”käreasta” som var tidens vackra modeord) ”madame Elisabeth Thomae” ofta som fadder vid barn-dop.

Slitningar mellan främlingarna och ortens egna kan dokumenteras i flera fall. Så skall t.ex. översten Schauman under ett tvistemål med klockaren Olov Andersson i Hammarby personligen ha slagit denne.

Ett annat fall skymtar bakom den vigsel som den 30 september 1720 ägde rum på Tjuråker (Torsåker), då majoren över Österbottens regemente, välborne herr Johan Reinier, kopulerades med jungfru Gunilla Maria Smitt – en vigsel som enligt kyrkoherden Jonas Ullbergs stillsamma, litet bittra anteckning i kyrkboken förrättades av hans komminister herr Theudscovius ”utan min ringaste communication.”

Theudscovius blev ej längre kvar i Hammarby. Så fort kriget var slut, återvände han till Sjundeå som kyrkoherde.

Forts. i nästa nr

I bondens trädgård

Vi vet inte så mycket om böndernas och torparnas trädgårdar i Sverige, hur de såg ut, när de uppstod eller vad som odlades där. Forskningen på området är tyvärr närmast obefintlig.

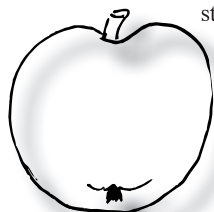
Åkerodling av växter till mat och textilier är grundläggande för böndernas försörjning och har förekommit lika länge som det har funnits bofast befolkning. Vilka växter som har odlats har dock skiftat under olika perioder. Trädgårdsodlingen är ett mycket senare kulturdrag.

Trädgårdskonsten har spridits från medeltidens kloster och 1600-talets storslagna slottsanläggningar till herrgårdar och större stadsgårdar under 1700-talet. Dessa trädgårdar sköttes av anställda trädgårdsmästare och deras medhjälpare. Under 1700- och 1800-talen börjar trädgårdsodling utövas av intresserade amatörer – präster, stadsborgare och, så småningom, bönder. Tidpunkten när detta inträffar visar stora regionala skillnader, bl.a. beroende på när skiftesreformen genomfördes.

Bönderna i Skåne var tidigt igång under 1800-talet. De fick snart efterföljare i Västergötland, Småland och Mälardalen, men det blev ändå inte vanligt med trädgårdar på landsbygden förrän under 1900-talet. Att odla prydnadsväxter eller kryddor och grönsaker för att få omväxling i kosten var onyttiga saker som man bara kunde ägna sig åt när man hade ledig tid. Att så många i Sverige idag ägnar sig åt trädgårdsodling för nöjes skull, är ytterligare ett tecken på vår höga levnadsstandard.

Fruktodling

Idag används ordet trädgård om alla slags planteringar, men på gamla kartor är det ett område odlade träd, d.v.s. fruktträd. Det milda klimatet i Mälardalen och Södermanland gör att trakten lämpar sig bra för fruktodling. På slotten och de stora herrgårdarna fanns flera

som under 1700-talet anlagt omfattande fruktträdgårdar, bl.a. Carl Gustav Tessin på Åkerö. Herrgårdarnas stora satsningar på fruktodling lönade sig bara

om det fanns en marknad. Närheten till Stockholm och möjligheten till sjötransporter för den ömtåliga varan blev avgörande. Hushållningssällskapen verkade under 1800-talet för att bönderna skulle börja plantera fruktträd. Det var dock inte förrän i slutet av århundradet som fruktträdsodling blev mer allmän och då var det ofta möjligheten till inkomst från fruktförsäljning som lockade.

Vilka fruktsorter som odlades av bönderna runt Stockholm är svårt att hitta uppgifter om. Under 1800-talet blir dock äppelträd allt vanligare. I uppteckningar nämns Melonäpple, Kesäter, Grågylling, Gul astrakan och Kalvill. Päron verkar ha varit mer ovanliga, bara sötpäron nämns i en uppteckning.

Odling av körsbär och plommon verkar ha pågått längst. Av tullhandlingar från 1660-talet framgår att bönder från Sorunda tagit plommon till Stockholm för att sälja. På

1800-talet var de tämligen vanliga, men ingen närmare beskrivning av frukten finns. Brunkörsbär var också en populär hushållsfrukt, lämplig att torka eller lägga in. Krikon räknades under 1800-talet fortfarande som ett viktigt fruktträd. Krikon är släkt med plommon men frukten är något mindre, blå eller gulröd, och smaken är strävare. Träden är rikbärande och sprider sig med rotskott så att gamla träd kan bilda stora buskage.

Mariga bärbuskar och frodiga rabarber

Krusbär och svarta vinbär är de äldsta bärbuskar som odlats i Sverige. Krusbären var vanligen små, gröna eller gula, håriga eller släta. Under senare hälften av 1800-talet började stenfruktiga engelska sorter importeras och odlas i stor skala. Odlingarna slogs snart ut av amerikansk krusbärsmjöldagg, men på landsbygden fortsatte man att odla de gamla småfruktiga sorterna. De självsår sig till stora snår och behöver ingen skötsel. Att äta krusbärskart skulle vara bra mot frossa (malaria).

Både röda och svarta vinbär växer vilt i Sverige, men började inte odlas förrän på 1500-talet, samtidigt som krusbären kom hit. Bären är rika på C-vitamin och användes som medicin för halsen och magen i form av saft eller brännvin.

Den första matrabarbern odlades i Sverige redan på 1700-talet, men då av misstag i stället för den i medicinen använda flikrabarbern. För medicinska behov användes roten men det experimenterades med att äta skott och späda blad av rabarbern, vilket ofta ledde till oxalsyreförgiftning. Så småningom koncentrerades användningen till stjälkarna, som kokades till saft och kräm. Odlingen av rabarber ökade i takt med att konsumtionen av socker ökade från mitten av 1800-talet och efter 1900 verkade rabarber ha funnits på varje gård. Andra odlade och vilda bär kunde man heller inte tillvarata i större mängder förrän sockret blev överkomligt.

Några stänger humle

Både på bondgårdar och torp odlades humle till det egna ölet. Vanligen växte humlen för sig inhägnad av en gärdesgård. Störarna var 4-5 meter långa, finbarkade av furu. Bindning förekom ej utan humlestjälkarna växte och fortsatte ända upp till toppen av stören och utvecklade både blad och frukt. På höstsidan innan frosten kom drogs störarna upp och humlerankorna drogs av och humlen plockades.

Potatis och ärter till husbehov

I gårdens närhet hade man täppor eller små land med grönsaker, rotfrukter och matkryddor. Rovor, potatis, ärter och bönor var fältgrödor som odlades i större skala. Rovornas roll som ett av de viktigaste födoämnena togs under 1800-talets gång över av potatisen.

Rovorna såddes på nyodlingar där man hade flåhackat och bränt torven. Potatisen odlades i åkrar, men litet "bråpotatis", tidig potatis, kunde man ha i en täppa i varmt läge. "Nolor", även kallade gammal svensk röd potatis, "Magnus Bonum" och "Röda amerikanare"

eller "Early Rose" är sorter som nämns i uppteckningar från slutet av 1800-talet. På åkern kördes fåror upp där man satte potatisen med en

fots mellanrum. Fårgödsel lades direkt i fåran vid sättningen. Ibland såddes bondbönor mellan potatisstånden på en del av åkern. Bondbönor odlades annars för sig i trädgården. Vid skörden skars hela bönstjälken av och hängdes på husväggen under takfoten för att torka. Även bruna bönor odlades i trädgården. De sorters ärter som odlades var, i första hand, ärter att torka, gula eller vita och gröna. Sockerärterna risades med höga kvistar nedstuckna i marken, medan man på ärtåker lade ut tallris, fårris (det som blev kvar när fåren ätit av löven på vinterfodret) eller gammal halm. Detta gjordes för att ärtrankorna inte skulle tryckas ner i jorden av regn och blir smutsiga. De färska ärterna plockades av vartefter, men de som skulle torkas rycktes upp, bands i knippen och hässjades. De tröskades under vintern, precis som säden. Gråärter odlades ibland till djurfoder.

Vid sekelskiftet 1900 hade grönsaksodlingen utökats betydligt. Hushållningssällskapens propaganda och fröförmedling bidrog liksom anläggandet av skolträdgårdar, där barnen fick lära sig att sköta grönsaker, frukt och bär.

Morotstäppa, lökland eller kålland brukade finnas på gårdstomterna. De äldsta morötterna var vita eller gula, först under 1800-talet kom de röda sorterna.

I löklandet odlades både gul lök och den kryddstarka rödlöken, men vanligast var vitlök. Den uppfattas som ny i det svenska köket, men har odlats i stor utsträckning under 1700- och 1800-talen. Vitlök ansågs också vara ett

magiskt skyddsmedel mot all slags onda anslag.

I källlandet odlades mest kålrot och vitkål.

Kryddor och medicinalväxter

Kryddväxter odlades på små jordbitar som upp-arbetades i närheten av bostaden. I kryddtjapporna kunde finnas dill, persilja, mejram, gräslök och pepparrot. Åbrodd och salvia odlades som doftväxter. Libbsticka användes att gnida in hästarna med som skydd mot bromsar och annat oknytt.

Ett sätt att ta vara på de nyttiga ämnena i växt- delar var att låta dem dra i sprit. Det kryddade brännvinet användes som medicin både utvärtes och invärtes. Besken, kryddad med malört, intogs mot magplågor hos människor och djur. Kummin, fänkål och johannesört var andra brännvinskryddor.

Rosor, pioner och duva i arken

De flesta blommor som odlades på landsbygden i Sverige under 1800-talet hade varit i odling länge, ibland sedan medeltiden på kontinenten. Av vårblommor nämns pingstliljan oftast. Den sort som odlades då kallas poetnarciss och den blommar sent med stark doft. Snödroppar och pärlhyacinter förekom också. Andra medeltida kulturväxter var brandgul lilja, blå iris, akleja och stormhatt, som också kallas duva i arken eller blå duvor p.g.a. blommornas form. Den dubbla röda bondpionen infördes till Europa på 1600-talet. Ringblomman var den vanligaste ettåriga blomman. Linné såg på sina resor solrosor vid många torp.

På foton från 1920-talet och framåt ser man nya växter som inte förekommit tidigare i allmogeträdgårdar, bl.a. daglilja, löjtnantshjärta, plymspirea och den stora dubbla gula rudbeckian. Tulpaner och opiumvallmo dyker också upp vid den här tiden.

Rosor har i alla tider varit populära i alla samhällsklasser. Mängder av rosor importerades under slutet av 1700-talet från Frankrike, alla doftande.

Trädgårdsplaner och formdetaljer

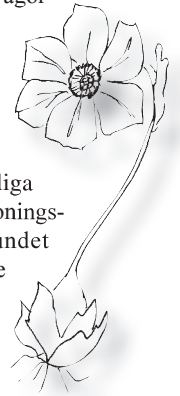
Slottens och herrgårdarnas trädgårdar ritades av arkitekter, som gav anläggningarna en symmetrisk plan med utgångspunkt i huvudbyggnaden. Bondgårdarna däremot, anlades inte färdiga en gång för alla, utan byggnadsbeståndet växte fram mer organiskt. Man byggde nytt och byggde till vartefter man behövde och hade råd. Så länge gårdarna låg hopträngda i byn fanns inte plats för några mer omfattande trädgårdar. Efter skiftesreformen flyttade många ut på sina ägor och i samband med detta anlades fruktplanteringar och annat.

Bondgårdarna i Mellansverige hade vanligen åtskild man- och fågård. Då kunde de ha blomrabatter inne på gården. Den egentliga trädgården brukade ligga bakom boningshuset. Torpen var mer oregelbundet anlagda, ofta på mark som inte kunde användas till odling. Där det gick att gräva upp ett stycke, anlades en liten tjappa. Gårds- gårdar, spjälstaket eller häckar markerade gårdstomtens gränser och skyddade trädgården från vilda eller förrymda djur. Om odlingarna låg spridda hade varje tjappa sin egen inhägnad. Häckarna bestod nästan alltid av friväxande syrener. Syrénbersåer fanns efter sekelskiftet 1900 nästan överallt. Förstukvist täckt med slingerväxter var ett annat populärt grönt rum. Ofta växte åkervinda runt torpverandorna. På förstukvistarna slingrade också kaprifol, vildvin, murgröna eller hundrova.

Ibland var uppfarten och gårdsplanen sandad och vid särskilda tillfällen krattade i mönster. Vanligast var dock upp trampade stigar och uppkörda vägar av bar jord. Klippta gräsmattor fanns naturligtvis inte, utan ytor med gräs fick växa vilt och slogs med lie när det behövdes. Behovet av hö till vinterfoder var stort så minsta gräsplätt togs tillvara.

I rundel och på list

Blommorna planterades i lister längs väggarna eller i gräsmattan framför huset. Halvrunda rabat-

Forts. på sid. 23

Våra trädgårdar har en egen historia

POM undersöker gamla trädgårdars historia !

Våra trädgårdar är en del av vår historia och kultur. Många av de äldre växtsorterna/arterna är idag eftersökta och intressanta för framtagning av nya härdiga och sjukdomsresistenta sorter. Därför har lantbruksuniversitet (SLU; Alnarp och Ultuna) under flera års tid sökt äldre odlade växter.

Det kallas POM, program om mångfald.

POM omfattar även insamling och beskrivning . Man vill uppmuntra odling av äldre kulturväxter.

Detta arbete är redan påbörjat, Under åren 2002 och 2003 gick flera projekt över hela landet och man sökte olika köksväxter, bärbuskar, spånadsväxter, fruktträd. Mycket av detta material finns nu hos Nordiska Genbanken och man undersöker växternas livsduglighet.

Nu är det perennernas och lökväxternas tur att bli granskade. POM söker nu olika perenner- och lökväxter från äldre trädgårdar, gamla ödetomter, ev flyttade plantor från äldre moderplantor. Projektet löper så att om det finns en intressant växt t ex en borstnejlika som kan antas vara planterad före 1940, så ska plantan undersökas.

Efter kriget kom det många nya korsade sorter och de antas inte ha samma egenskaper som de tidigare sorterna. Jag vill gärna fotografera plantan; det ska skrivas protokoll om var den växer, tomten och markägaren. Protokollet och bilden skickas till SLU. Där avgörs om växten är av sådant intresse att den bör studeras ytterligare. SLU i sin tur kontaktar då markägaren om att få se växten och ev lov att ta stickling eller frön av växten. Viktigt att notera att varken fotografering eller protokollskrivning ska ske utan markägarens

tillstånd.

Min uppgift är att skriva dessa protokoll och fotografera plantorna. Och därför söker jag er hjälp att hitta dessa växter, dvs gamla tomter eller ödetomter med udda växter, eller om ni har någon spännande perenn eller lökväxt från en gammal moderplanta.

Exempel: akleja, aster, funkia, höstflox, pion, riddarsporre, solbrud, stormhatt, iris, daglilja, viol, primula, olika lökväxter.

Jag har börjat rekognoscera ”den brända tomten” vid Harva. Det är intressant att se vilka plantor som kommer fram där. Jag har noterat vintergäck, blåstjärna och en pingstlilja där. Jag har sett krollilja och akleja och ytterligare blad av någon lökväxt. På tomten växer ett antal fruktträd och olika prydnadsbuskar och rosor. Två ståtliga silvergranar och några silvergranbebisar stod på baksidan av husrester.

Men när har dessa växter planterats, när har huset byggts? Vilka har bott där? Finns det någon person i Väsby som har besökt stället, som kan tänkas ha minnesbilder därifrån. Det är ju det svåra att gå tillbaka i tiden och få veta hur det har varit.

Ni som har tillgång till dator/nätet kan få mer information på www.pom.info

Det finns flera ödetomter och gamla torpställen i Väsby som jag vill se lite närmare på. Om någon har information om sådana ställen så tas det gärna emot.

Jag tar tacksamt emot uppgifter om den brända tomten vid Harva och andra ställen med gamla kulturväxter på tel. 590 731 63

Eeva Kaplas

Gösta minns

Gösta Nordfors

Gösta Nordfors var under många år en känd profil i Upplands Väsby. Som rektor för landstingets skol- och arbetshem, senare landstingets särskolehem och vårdanstalt, under åren 1946-1984, var han med och byggde upp en mönsteranläggning för undervisning och behandling av förståndshandikappade. Redan när han tillträdde tjänsten började han samla material till en krönika inför hundraårsminnet av undervisning och vård av förståndshandikappade i Stockholms län 1884-1984.

Krönikan började i nr 1 2008, och fortsättning kommer här:

PRAKTISK TRÄNING OCH SYSSELSÄTTNING

Till Löwenströmska lasarettet hörde ett stort jordbruk. 1909 års landsting beslutade att för skötseln och jordbruket skulle nyttjas de sinnesslöa eleverna på arbetshemmet under ledning av några arbetsledare och en förvaltare. Det tidigare arrendatorssystemet utvecklades i samband därmed. Men även om jordbruksanläggningen var stor nog, gav den ändå inte full sysselsättning åt alla manliga arbetshemselever. Lasarettets trädgårds- och parkanläggning utökades därför med växthus och en stor fruktodling. För ledning av denna verksamhet anställdes en trädgårdsmästare och ett par arbetsledare.

Anläggningen utvecklades till en stor handels-trädgård, som tillsammans med jordbruket gav så stora inkomster att de täckte landstingets omkostnader för den så kallade sinnesslövärdan ända in på 1940-talets mitt. Att särskilda medel då måste utdebiteras för sinnesslöanstalten berodde på att jordbruket efterhand återfördes till lasarettet. Utöver denna huvudsakliga sysselsättning i jordbruket och trädgården användes arbetshemselever även i värmecentralen, vaktmästeriet, renhållningen inom lasarettetsområdet, interna transporter och posthämtning.

Vid denna tidpunkt hade landstingets skol- och arbetshem, som den nya beteckningen blev, helt skilts från lasarettet och kunde inte av lasarettspersonalen utan vidare åläggas varjehanda serviceuppgifter. De kvinnliga arbetshemseleverna sysselsattes i klädvård, städning och olika köksarbeten samt i vävsalen och bageriet. Några fick dessutom arbete hos överläkaren, sysslomannen och skolans rektor samt även några andra familjer. Dessa arbeten var särskilt åtrådade genom att det var avlönade arbetsuppgifter. Till de övriga arbetshemseleverna utgick en blygsam ersättning. Sämst betalt hade de som arbetat inom lasarettet. Motiveringen härför var att de kostade landstinget så mycket, att de inte borde ha extra betalt. Den gamla, något avoga inställningen från lasarettets sida sken här igenom.

En personalgrupp inom lasarettet som aldrig visade de efterblivna någon avog eller nedsättande inställning var läkarna. Det berättades att

I denna stuga bodde slöjdlärare Arnold Larsson under många år

sjukvårdspersonalen, som på väntsalar, kliniker eller sjuksalar behandlade de utvecklingsstörda annorlunda än andra patienter, kunde bli ordentligt tilltufsade av framförallt överläkaren men även av andra läkare.

Skolans köksundervisning var även förlagd till det stora skolköket och ombesörjdes till en början av köksföreståndarinnan innan skolan så småningom fick en egen skolköksföreståndarinna. Skolans egen köksavdelning lades ner i början av 1950-talet, sedan man anlagt en ny och för både skolans och lasarettets gemensam köksavdelning med gemensamma personalmatsalar.

ASYLEN

Vårdhemmet, som länge kom att kallas för asylen, blev en nybyggnad med 70 platser. Den togs i bruk i februari 1914. Platsantalet utökades så småningom till 86. Asylen placerades väster om skolan och nära Uppsalavägen. Byggnaden var i två våningar avdelad på mitten med en skjutdörr. Härigenom fick man fyra nya avdelningar, varav de två i övervåningen var avsedda för manliga respektive kvinnliga vårdfall.

Bland vårdfallen fanns ett skiftande klientel, dels så kallade svårskötta, dels osnygga och dels epileptiker. De svårare vårdfallen utgjordes av cerebral pares, som på grund av bristande vård (beroende på okunskap hos vårdpersonalen om hur behandlingen skulle gå till) låg i sina sängar som nästan orörliga, mänskliga små knyten.

I undervåningen fanns det en isoleringsavdelning, en läkaravdelning och vårdhemmet för barn. Så småningom inrättades här även en sjukgymnastisk avdelning omkring 1949 med den legendariska fru Elsa Robertsson som en av de första sjukgymnasterna. Elsa Robertsson for på Kungl. Medicinalstyrelsens (numera Socialstyrelsen) uppdrag till landets olika sinnesslöanstalter för att visa hur man skulle behandla rörelsehindrade. Två dagar i veckan ägnade hon sig åt skol- och vårdhemmet i Upplands Väsby och kom sålunda att inleda en helt ny epok av behandling av rörelsehindrade. När den nya anstalten togs i bruk 1958 hade den en särskild avdelning för sjukgymnastik och sjukgymnaster.

RUNSTENARNA

Vid infarten till sjukhusområdet och särskolan stod en stor runsten. Från denna utgick alléer till lasarettet, skolan och Vita Holmen, men också till lantbrukets byggnader och lantarbetarnas bostäder. Stora runstenen blev sålunda ett välkänt riktmärke inom området och så småningom även lasarettets

Runstenen med den avslagna toppen står i backen mitt emot vårdhemmet på Klockbackaområdet.

och skolans busshållplats (flyttades så småningom något norrut i höjd med lasarettets huvudentré).

Strax öster om den stora runstenen hittades i början av 1950-talet ytterligare en runsten. Vid breddningen av vägen ned mot fruktträdgården till Vita Holmen hade man fraktat schaktmassorna till en utfyllnadsgröp ner i Upplands Väsby samhälle. Bland schaktmassorna hade ett par pojkar funnit en runsten. Fyndet rapporterades till runologen, professor Sven BF Jansson. Han var riksantikvarie och gick allmänt under namnet ”Run-Janne”. Undersökningen av fyndet visade, att runstenen måste ha kommit från vägarbetet vid särskolan nedanför den stora runstenen. Den nyfunna runstenen var emellertid skadad på så sätt, att kommunen som vid denna tidpunkt planerade ett nytt kommunhus, gjorde en förfrågan hos professor Jansson, om icke den runstenen man funnit i en grop vid själva samhället, skulle få sin uppställningsplats ändå i det nya kommunhusets entréhall. Jag föreslog styrelsen att motsätta sig förslaget men att erbjuda en ersättning på 1.000 kronor till den som kunde finna det saknade toppstycket. En tids letande ledde inte till något

Runstenen vid gamla lasarettsvägen

resultat. Runstenen restes därefter på den plats som professor Jansson fann vara troligast att den en gång stått.

SKILSMÄSSAMELLAN LÖWENSTRÖMSKA LASARETTET OCH OMSORGSVERKSAMHETEN

Från omsorgsverksamhetens start 1884 fram till början av 1940-talet var skol- och arbetshemmet samt vårdhemmet en del av Löwenströmska lasarettet. Lasarettsdirektionen var institutionens styrelse. Lasarettets överläkare var också omsorgsverksamhetschef. Lasarettets syssloman var syssloman för samtliga verksamheter. Man hade en föreståndarinna, som svarade för den pedagogiska ledningen.

Så var förhållandena ända fram till dess 1944 års lag om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa trädde i kraft den 1 januari 1945. Enligt denna lag skall i varje landsting finnas en centralanstalt med särskild ledning. Förhållandena mellan lasarettet och skolan hade med tiden blivit något ansträngda. Dåvarande överläkare var den som ivrigast yrkade på skilsmässa, då han ansåg särskoleverksamheten ligga utanför hans verksamhets- och ansvarsområde. Från skolans sida var man också besvärad av att ständigt använda

lasarettets inventarier, medverka i jordbruk, tvätt och hushåll m.m.

Den nedlåtande inställningen som många av de lasarettensanställda visade skolverksamheten var också en källa till irritation. Det var därför med stor tillfredsställelse från båda hållen man hälsade landstingets beslut att i samband med 1944 års omsorgslag skilja lasarettets- och omsorgsverksamhet åt och lägga särskoleverksamheten samt vårdverksamheten under en särskild ledning. Styrelsen skulle i fortsättningen handhas av vårdhemsdirektionen, som i övrigt svarade för vården av de lättskötta sinnesslöa.

Den direkta ledningen av verksamheten skulle ombesörjas av en föreståndare. Den tidigare skolföreståndaren som varit sjukledig en längre tid och inte ansåg sig kunna klara av alla nya tillkomna arbetsuppgifter, entledigades på egen begäran (förtidspensionering). Tjänsten annonserades ut med tillträde den 1 juli 1946. Tillsättning av föreståndartjänsten skulle i och med den nya lagen göras av skolöverstyrelsen. Endast en av dem som sökte tjänsten ansågs med viss komplettering av undervisningserfarenhet (undervisning av sinnesslöa) kunna utses till föreståndare.

Jordbruket som efterhand återgått till lasarettet, skildes nu definitivt från skolverksamheten. Trädgårdsverksamheten förblev en skolverksamhet. Det tog dock många år innan den slutliga åtskillnaden mellan skolan och lasarettet i verksamhetskänslighet genomfördes. Denna smidiga anpassning till utveckling var till alla parter bättnad och föranledde inga stora kostnader eller personalförstärkningar. Relationen mellan skolan och lasarettet förbättrades också mycket snabbt, sedan den lägre sjukvårdspersonalen funnit att skolan inte längre var en serviceinstitution, vars hjälp man när som helst kunde rekquirera.

DEN SJÄLVSTÄNDIGA SKOL- OCH VÅRDHEMSVERKSAMHETEN

När jag den 1 augusti 1946 fick överta ledningen av landstingets skol- och arbetshem, som de då hette, blev jag synnerligen besviken över de otillfredsställande förhållanden som rådde. Jag uppsökte därför inspektören för sinnesslöundervisningen i skolöverstyrelsen, Ragnhild Junger, som meddelade mig att hon mycket väl kunde

förstå min reaktion.

Hon ansåg att särskolan i Upplands Väsby var den sämst underhållna av alla särskolor i landet och i behov av en omfattande renovering och omorganisation. Hon bad mig emellertid att inte fullfölja min tanke på att avsäga mig förtroendet som föreståndare utan i stället utnyttja den uppkomna situationen. Hon lovade mig allt stöd, om jag ville tillmötesgå hennes önskan.

Innan jag släppte tanken på att avgå omedelbart, ansåg jag det vara korrekt att även ta ett samtal med direktionsens ordförande, riksdagsmannen Laur Franzon. Även han förstod min reaktion. Han förklarade de rådandet förhållandena med att den tidigare ledningen, lasarettsdirektionen, saknade kompetens och förståelse för undervisningen och skol- och vårdhems behov och därför anhållit om befrielse från fortsatt ansvar för verksamheten. En bidragande orsak var också

den förutvarande föreståndarinnans långvariga sjukdom och vikariernas oförmåga att komma tillrätta med missförhållandena.

Laur Franzon bad mig kvarstå i tjänst tillvidare och lovade mig allt stöd han kunde ge. Han höll verkligen detta löfte och trots ett stort motstånd i styrelsen från vissa konservativa kretsar ur alla partier kom han alltid till min hjälp och medverkade till skolverksamhetens snara upprustning. Det är några ledamöter från denna första tid, som jag med aktning och tacksamhet erinrar mig, det vill säga förutom Laur Franzon, andre vice talmannen i första kammaren Martin Lodenius, överläkaren i Sollentuna Karl Erik Nordin samt landstingets vice ordförande, riksdagsmannen Emanuel Birke. Birke var också vårdhemsdirektionens vice ordförande med en stor pondus och stort inflytande i landstinget.

Forts. i nästa nummer

Om kungängsliljan och hur det kom sig att Sverige fick landskapsblommor

För hundra år sedan, den 24 maj 1908, kunde man i Stockholms Dagblad läsa en insändare, undertecknad av den kände ledaren för Svenska Missionsförbundet, politikern, fosterlandsvännen m.m. Paul Peter Waldenström, som förmedlade en idé om att varje landskap skulle representeras av en speciell blomma. Idén hade han fått av en svensk-amerikan, som hette August Wickström. I USA fanns redan en officiell blomma utsedd för varje delstat och Wickström ville lansera något liknande för Sverige. Därför skrev han till P P Waldenström, en känd person som han beundrade, och denne förde idén vidare till pressen.

Många andra tidningar i flera landskap publicerade insändaren. Den blev mycket uppmärksam och en livlig debatt uppstod i flera tidningar. Men vilka blommor skulle nu de olika landskapen få? På Stockholms Dagblad tyckte man att det var lämpligast att höra med landskapens ”experter” i detta avseende. Experterna ansågs läroverkslärarna i botanik vara.

Redan den 7 juni kunde man läsa det första förslaget på landskapsblommor. D.v.s. man kallade dem nationalblommor eller provinsblommor vid

Kungängslilja

den tiden. Det dröjde flera decennier innan ordet landskapsblomma slog igenom. De olika blom-symbolerna utsågs vid hembygdsfester, tävlingar och omröstningar.

För att få någon ordning på det hela, kontaktade man professor Veit B Wittrock på Bergianska trädgården i Stockholm. Han lät stadfästa det förslag, som presenterades i Svenska Kalendern 1909. Över tid har förslaget ändrats och stundom har opinionen varit splittrad och oenigheten stark, t.ex. i Härjedalen – fjällviol eller mosippa? – och i Dalarna – blålocka eller ängsklocka?

Om Upplands landskapsblomma, kungsängsliljan, har det inte varit några stridigheter.

En vårdag 1742 reste baron Sten Carl Bielke mellan sitt gods Funbo-Lövsta och Uppsala. Då han for över Kungsängen vid Uppsala fick han syn på några vackra liljor han aldrig tidigare sett. Han tog med sig några av dem till sin vän och lärare, professor Carl Linnaeus, som kunde konstatera en ny art för Sverige, "Fritillaria meleagris". Efter sin fyndplats fick den sitt svenska namn, "Kungsängslilja."

Den växer annars vild i Sydeuropa. Frågan är hur den kunde dyka upp på Kungsängen. Man vet genom Olof Rydbäck d.ä:s kataloger, att den fanns i hans berömda örtagård. Enligt vissa uppgifter skulle Rydbäck ha haft den med från sin resa till Holland 1653-1654. Det förefaller troligt att frön från hans örtagård på något sätt hamnat i Kungsängen och på så sätt spritt liljan.

Kungsängsliljans blommor är i regel röda med en rutig teckning. Utseendet har gett arten ett par andra svenska namn, nämligen "dampslilja" och "brädspelslilja." "Nog var vår Herre på ett särskilt gott humör, då han skapade denna blomma, rutig som en bondmoras förkläde eller ett schackbräde," utbrister Harriet Hjorth.

Den brokiga kungsängsliljan förekommer ofta

som motiv på blomtavlor av flera flamländska målare från 1600-talet.

Det finns också vita blommor bland de röda, men i betydligt mindre utsträckning. Rutger Sernander berättar: "Man har meddelat mig, att på 1870-talet var det en vanlig sägen i och kring Uppsala, att kungsängsliljorna växt upp på Fyrisvallarnas slagfält efter den fruktansvärda striden mellan Erik Segersäll och Styrbjörn Starke. För varje stupad dansk kom en röd, för varje svensk en vit blomma. Svenskarna redde sig som bekant storartat i denna drabbning, därför är de vita blommorna så sparsamma."

År 1935 var Rutger Sernander bekymrad över kungsängsliljans framtid på Kungsängen. Han skrev att kungsängsliljan nu var allas gunstling och "Uppsala-blomman" framför andra. Tyvärr hade det medfört att alltför många uppsaliensare vallfärdade till Kungsängen i maj för att hämta liljor. Han avslutar med följande upprop: "Låt oss var och en i sin stad fara varligt fram med kungsängsliljan! Den är dock Uppsalavårens heliga blomma!"

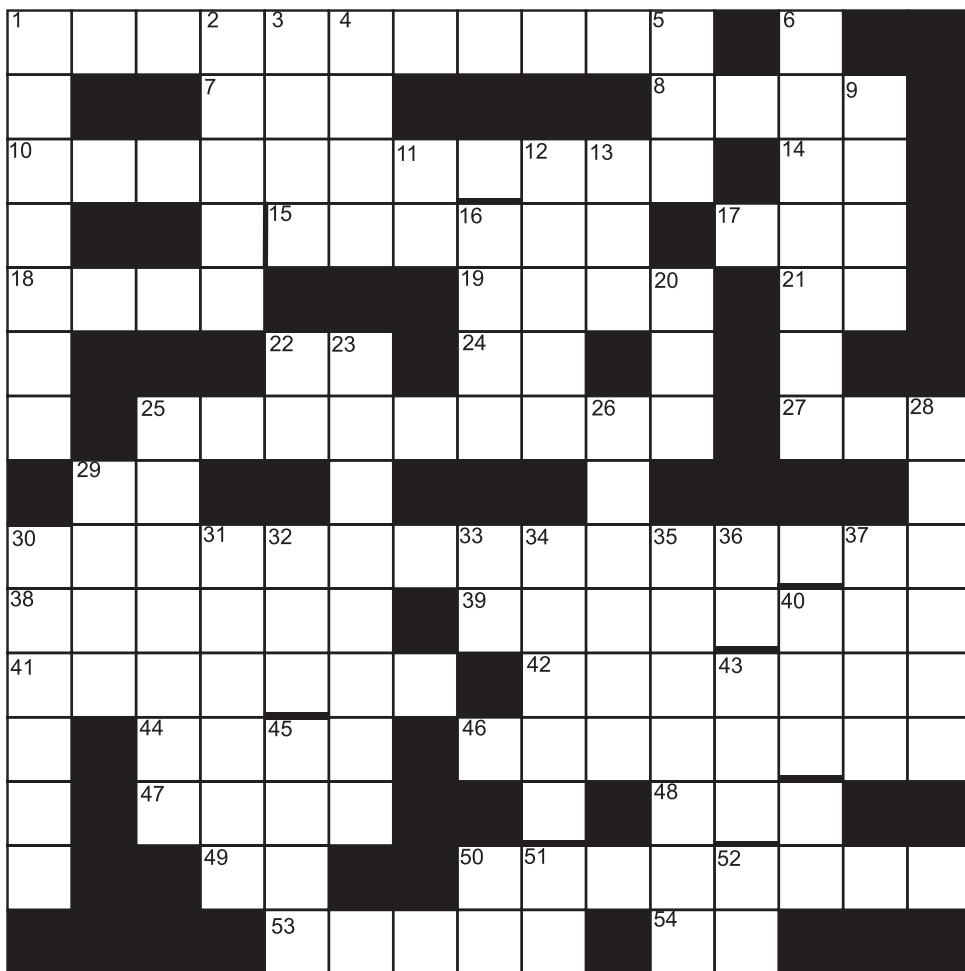
Länsstyrelsen i Uppsala län fridlyste 1951 ett 11 hektar stort område vid Kungsängen för att ge kungsängsliljan ett skydd för framtiden. Den som besöker Uppsala i senare delen av maj bör inte försumma ett besök på Kungsängen och få blicka ut över ett hav av kungsängsliljor.

Kungsängsliljan finns numera förvildad i många delar av Sverige, men de största förekomsterna finns fortfarande i närheten av Uppsala, framför allt vid Kungsängen. Den har tydligen ända från 1908 uppfattats som en perfekt landskapsblomma för Uppland och Uppsala läns landsting har numera en stiliserad kungsängslilja som symbol.

Inga Lisa Gustafsson

Artikeln är ett sammandrag av boken "Sveriges landskapsblommor och deras historia" av Jan Vegelius (mycket förkortad version).

Korsord 3-2008

Konstruktör: Lennart Hedlund. Lösningen insändes senast den 15 juli till: Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby. Märk kuvertet ”KORSORD”

Vinnare i ”Fönster mot Väsby” blev Kerstin Carlsson och Karin Rosberg som visste att den avbildade återvinningsstationen finns invid Väsby Centrum.

Lodrätt

1. Där göts det första svenska myntet
2. Skall bli någonting
3. Knyts ibland
4. Kan vara anledning till lodrät 3
5. I samband med kuta runt
6. Ärtans yngre bror Sven kallades så
9. Tidigare stort kontorsmaskinsföretag
11. Är det ibland skönt att komma i
12. Eftersträvansvärt att bli?
13. Kan vara bra att ibland komma
16. Har England en kunglig
20. Är Upplands Väsby en
22. Kvalster
23. En mindre variant av tamtam
25. En hade tillnamnet ”Rödskägg”
26. Fäfång
28. En djup grop
29. Tidigt
30. Bildas i skilda åldrar
31. Korgblommig ört
32. Stort ingenjörsföretag
33. Förort till Kristianstad
34. Finns hållare för
35. Buddhismens frälsningsmål
36. Englands EC
37. Adoptivson till Claudius
40. Äger eller yta
43. Tillhör bushfolket
45. Afrodites son
50. Gammaldags skåda
51. Vill man ibland se tiden
52. MC-tävling

Vågrätt

1. Sådana tillverkades tidigare vid Torsåker
7. Fransk titel
8. Välkänd gymnastikpedagog
10. Är mättande
14. Flit
15. Finns många sorters
17. Skördetid
18. Betecknas med U
19. Luftförled
21. Fart, kläm
22. Är ensamstående?
24. Vafalls?
25. Riskfyllt
27. Sädeskärve
29. 100 kvm
30. Veckoevenemang i Väsby, där man välkomnas av Siv & Gunilla
38. Ska man aldrig säga, sägs det
39. Varar längst?
41. Sprider ibland doft i Väsby
42. Har kort eldrör
44. Åter
46. Grundsortiment
47. Vill ej friaren ha
48. Den gamle mannen
49. Väderstreck
50. Trolig
53. Glansigt tyg
54. Tidigare kvällstidning

Lösning till korsord 2-2008

Vinnare:

Helge Ahlberg

Ulla-Britt Löfgren

Jöran Johansson

1	K	2	L	3	A	4	R	5	A	6	B	7	O	8	H	9	M	10	E	11	R	12	N	13	A										
		12	A	13	G	14	Ö			15	R	16	A	17	N	18	D	19	U	20	E	21	L	22	L										
16	O	X	E	17	T	18	E	19	N	20	N	21	I	22	S	23	N	24	A	25	M	26	M	27	N										
19	B	E	N	20	V	21	E	22	D	23	S	24	G	25	U	26	S	27	P	28	A														
22	O	N	T							23	D	24	E	25	H	26	C	27	A	28	E	29	N												
	E		U			24	D	25	E	26	N	27	N	28	E	29	A	30	L	31	A														
		26	U	27	R	28	B	29	A					28	T	29	U	30	B	31	A	32	C	33	K										
33	S	34	T	35	R	36	O	37	M					34	S				35	N	36	B	37	A	38	K	39	U							
37	S	38	L	39	O	40	K	41	O					38	P	39	E	40	N	41	S	42	I	43	O	44	N	45	A	46	T				
39	S	40	Y	41	R	42	A	43	K											40	N	41	N												
41	T	42	S	43	E	44	L	45	I	46	L	47	L	48	A	49	N	50		46	N	47	O	48	R										
47	R	48	A	49	L	50	L	51	L	52	E	53		48	D	49	A	50	T	51	I	52	D	53	E	54	N	55	A						
	I	51	S	52	Y	53	S	54	K	55	O	56	N	57	G	58	Å	59	R	56	S														
53	K	54	L	55	E	56	T							51	S	52	A	53	N	54	E	55	R	56	A	57	E	58	J						
	T													57	E	58	K	59	L	60	A	61	T	62	E	63	R	64	A	65	I	66	T	67	U

Minns
du
VÄSBY?

Två skolfoton från Ed

De här två bilderna är tagna utanför muren till Eds kyrkogård vid samma tillfälle. Fotografens kamerastativ har stått kvar medan klasserna har bytt plats.

Läraren i klassen med de äldre eleverna är Johan Fredrik Rundin, född 1859. Vem småskollärarinnan är, vet vi inte. Den lilla gossen med sjömansmössa, som står vid lärarinnans vänstra sida är Ellert Rundin, född 1902. Fotona bör vara tagna vintern 1909-10.

Om någon av våra läsare vet vad lärarinnan eller någon av eleverna heter, så är hembygdsföreningen tacksam för information. Ring Kjerstin Björkman, tfn 590 33082,

(Foto i hembygdsföreningens ägo.)

Hyr lokal med atmosfär

Upplands Väsby Hembygdsförening erbjuder Nedre Runby gårds LADUGÅRD till fest, konferens, dop, minnesstund, årsmöte, kurser m.m.

LADUGÅRDEN är en modernt utrustad och handikappvänlig lokal med plats för upp till 50 personer. Tillgång till kök med utrustning för tillagning av enklare förtäring. Hörslina finns

LADUGÅRDEN kan hyras privat eller av organisation för enstaka tillfällen. Hyresansvarig ska vara lägst 25 år.

Eventuell avbokning måste ske senast 14 dagar innan tidigare överenskommet hyrestillfälle. Sker avbokning senare, debiteras en avgift med 450:-

LADUGÅRDEN ligger på bekvämt avstånd från pendeltågsstationen i Upplands Väsby. Det finns en stor parkeringsplats i anslutning till lokalen och buss 562, från pendeltågsstationens västra sida, stannar 150 meter från entrédörren.

Priser

Halvdag (max 4 tim)	500:-
Heldag	900:-

Reservation för prishöjningar

UTHYRNING

Ingegerd Peterson
Siv Rydén

08 590 347 76
08 590 333 46

Foto: Gunborg Lejon

Foto: Gunborg Lejon

Upplands Väsby Hembygdsförening

Box 40 194 21 Upplands Väsby

ANSÖKAN OM MEDLEMSSKAP

Datum

SÖKANDE

Förnamn	Efternamn	Född år
Adress		
Postnummer	Postadress	
Telefon	Mobil	
E-mailadress		

MEDSÖKANDE (ev)

Förnamn	Efternamn (om annat än ovanstående)	Född år
---------	-------------------------------------	---------

YRKESERFARENHET/INTRESSEN

Främst sådant som du bedömer kan vara av intresse inom föreningens verksamhetsområden.

Upplands Väsby Hembygdsförening
Box 40, 194 21 Upplands Väsby
Hembygdsgården: Hagvägen 2 / Pukslagargatan
Telefon 08-590 826 40
Plusgirokonto 29 81 91-8

STYRELSE 2008-2009

Kjerstin Björkman, ordförande	Telefon 590 320 82
Klas Lundkvist, vice ordförande	590 936 81
Marianne Söderström, sekreterare	590 338 38
Inger Nyström, kassör	590 820 93
Barbro Kvist, ledamot	590 917 21
Vanja Edwinston ledamot	590 344 66
Susanne Bergman ledamot	590 858 84

ERSÄTTARE

Karin Hemph	590 852 72
Maria Fälth	590 899 57
P O Mörkens	590 807 80
Gun-Britt Welander	590 843 19
Roland Storm	590 763 64
Carin Kedvall	590 704 08

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Engdahl, ansvarig utgivare	590 300 20
Inga Lisa Gustafsson	590 336 42

REVISORER ORDINARIE

Lars Eklund
Göran Sandberg

ERSÄTTARE

Barbro Fredriksson
Anette Ehrnholm

UTHYRNING AV LADUGÅRDEN

Ingegerd Peterson	590 347 76
Siv Rydén	590 333 46

Valberedning

Anna-Liisa Bergman, Lisbeth Tejre, Kerstin Kéry

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se